

התביעה להכרה במדינת ישראל כמדינה יהודית

הערכה מחדש

טל בקר

THE
WASHINGTON INSTITUTE
for Near East Policy

מציל"ה
מרכז למחשבה ציונית
יהודית, ליברלית וחומניסטית

נייר עמדה

התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית הערכה מחדש

טל בקר

תרגום מאנגלית: שונמית קרין

THE
WASHINGTON INSTITUTE
for Near East Policy

מציל"ה
מרכז למחשבה ציונית,
יהודית, ליברלית והומניסטית

ירושלים, תשע"ב-2012

The Claim for Recognition of Israel as a Jewish State: A Reassessment (Policy Focus 108)

By Tal Becker

עורכת הסדרה: רות גביון
תרגום לעברית: שונמית קרין
ייעוץ ועריכה אקדמיים: דורון שולצינר
רכזת הפקה: נעמה רוזנפלד סרוסי
גרפיקה: עדי רובין
תמונת עטיפה: קלוגר זולטן/לשכת העתונות הממשלתית

תוכן נייר העמדה אינו מייצג בהכרח את עמדת מרכז מציל"ה
והוא על אחריות המחבר בלבד.

Translated from the English-language edition of *The Claim for Recognition of Israel as a Jewish State: A Reassessment* (Policy Focus 108), originally published in the United States of America by the Washington Institute for Near East Policy, Washington, DC, 20036. Copyright © 2011 by the Washington Institute for Near East Policy. Translated and published in the Hebrew language by arrangement with Metzilah Center for Zionist, Jewish, Liberal and Humanist Thought. All rights reserved.

© כל הזכויות לגרסה העברית שמורות למרכז מציל"ה
למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית
ירושלים, אייר תשע"ב אפריל 2012

להזמנות:
מרכז מציל"ה, ת.ד. 8435, ירושלים 91083
טל: 077-4020771
metzilah@metzilah.org.il
www.metzilah.org.il

מרכז מציל"ה נוסד בשנת 2005 במטרה להתמודד עם הנטייה הגוברת, בישראל ובעולם, להטיל ספק בלגיטימיות של לאומיות יהודית ובמידה שבה היא מתיישבת עם ערכים אוניברסליים. **אנו מאמינים:** הציונות ותפיסת העולם הדמוקרטית-ליברלית יכולות ואף חייבות לדור בכפיפה אחת; שיח ציבורי, מחקר וחינוך טומנים בחובם את המפתח לשילוב בין ציונות, ערכים יהודיים וזכויות אדם בישראל; אינטגרציה של ערכים אלה חיונית לשגשוגם של מדינת ישראל ושל העם היהודי.

מטרתו העיקרית של מרכז מציל"ה היא לקדם ידע והבנה ולעורר דיון ציבורי בתחומים שאותם אנו רואים כנושאי הליבה של החיים במדינת ישראל ושל שגשוגו של העם היהודי בארץ ובעולם. עם נושאי ליבה אלה נמנים: זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית לאומית ב(חלק מ)ארץ ישראל; זהויות יהודיות בנות זמננו; טיבה ומאפייניה של החברה הישראלית; הדרכים לשמירה על זכויות האדם של כל אזרחי ישראל ותושביה.

אנו סבורים כי בעת האחרונה, שלא כמו בשלביו הקודמים של המפעל הציוני, חסר דיון מעמיק ומבוסס בנושאי הליבה ובהנחות היסוד שלהם. במקרים רבים, חילופי דברים ומחלוקות מתמצים בהפרחת סיסמאות ובהנצחת סטראוטיפים. על כן, מרכז מציל"ה מתמקד הן בבירורים רעיוניים, אקדמיים והיסטוריים הקשורים לנושאים אלה, והן בדיונים מעשיים הנוגעים לעיצוב מדיניות.

בניסיון לתת מענה על צורך חיוני זה שוקד מרכז מציל"ה על פרסום מגוון חיבורים השופכים אור חדש על בעיות יסוד ומניחים תשתית עובדתית, היסטורית ואידאולוגית למחשבה ולפעולה. המרכז שואף להוציא תחת ידיו פרסומים מדויקים ומקצועיים, שיוכלו להניח תשתית מוסכמת לקידומו של דיון ציבורי מעמיק בסוגיות המפתח, שהוא חיוני בחברה הישראלית ובעולם היהודי, ולחדד מחדש תובנות יסודיות הנוגעות להם.

מרכז מציל"ה סבור כי מדינת ישראל חיונית לרווחתו ולשגשוגו של העם היהודי, וכי יש לפעול כדי לבסס את יעדיה של ישראל על מלוא רכיביהם: לממש את זכותם של היהודים ושל העם היהודי להגדרה עצמית באמצעות מדינה יהודית במולדתם ההיסטורית; לכבד את זכויות האדם של כל אזרחיה ותושביה; להיות דמוקרטית יציבה, רודפת שלום ומשגשגת הפועלת לרווחת כל תושביה.

חברי הוועד המנהל של מרכז מציל"ה:

אלוף (במיל') גיורא רום – יו"ר
עו"ד דרור ארד-איילון
עו"ד יואב ארציאלי
פרופ' אלכסנדר יעקובסון
עו"ד משה לוסקי
ד"ר דניאל פוליסר
מאיר קראוס
איתן רף

חברי המועצה האקדמית של מרכז מציל"ה:

פרופ' רות גביזון – יו"ר
פרופ' דן אבנון
פרופ' אלה בלפר
פרופ' חדוה בן ישראל
ד"ר טל בקר
פרופ' אביבה חלמיש
ד"ר גדי טאוב
פרופ' ורד נעם
ד"ר ניר קידר
פרופ' גדעון שמעוני
ד"ר עופר שיף

על המחבר

טל בקר, עמית בין-לאומי במכון וושינגטון, כיהן כיועץ מדיני בכיר לשרת החוץ הישראלית בין השנים 2006–2009 והיה חבר משלחת בכיר בתהליך המשא ומתן הישראלי-פלסטיני לשלום בחסות תהליך אנאפוליס. בתוקף כך גם מילא תפקיד מרכזי בניהול יחסי ישראל וארצות הברית, האיחוד האירופי, האו"ם ומדינות ערב שונות. בקר ייצג את ישראל במגוון רב של משאים ומתנים דו-צדדיים ורב-צדדיים, וכיהן גם כראש המחלקה המשפטית הבין-לאומית במשרד החוץ, כיועץ המשלחת הישראלית לאו"ם בניו יורק, וכמומחה למשפט בין-לאומי במשרד הפרקליט הצבאי הראשי בצה"ל. בשנת 2003 נבחר לסגן יושב ראש הוועדה המשפטית של העצרת הכללית באו"ם, הישראלי הראשון לכהן במשרה כה בכירה באו"ם, זה יותר מארבעים שנה.

לד"ר בקר דוקטורט מאוניברסיטת קולומביה. הוא מרצה מבוקש בישראל ובחו"ל, וחתן מספר רב של פרסים אקדמיים שונים. ספרו האחרון, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility* [טרורизם והמדינה: הערכה מחדש של כללי אחריות המדינה], זכה בשנת 2007 בפרס גוגנהיים לספר המשפט הבין-לאומי הטוב ביותר.

תוכן עניינים

9	תקציר מנהלים
16	הקדמה
18	פרק ראשון: הכרה כמדינה יהודית
24	פרק שני: סקירה היסטורית
35	פרק שלישי: התנגדויות פלסטיניות, ערביות ואחרות
52	פרק רביעי: הממד האסטרטגי
54	פרק חמישי: גישור בין התביעה לבין ההתנגדויות לה
57	הערות

תקציר מנהלים

במהלך המאמצים להתניע מחדש ולתמוך בשיחות השלום בין הישראלים לפלסטינים, ממשיכה תביעתה של ישראל להכרה בה כמדינה יהודית לעורר פולמוס. בעוד שההנהגה הישראלית עמדה בתוקף על הכרה זו כמהותית לכל הסכם שלום, ההנהגה הפלסטינית ומנהיגים ערבים אחרים הגיבו לתביעה בסלידה עקבית ונרחבת. כדי להתחיל לבחון כיצד ניתן להידרש כיאות לנושא זה בהקשר של המשא ומתן הישראלי-פלסטיני, יש להציב את התביעה להכרה בהקשר ההיסטורי, המדיני והאסטרטגי. עלינו לשקול את טבעם ומידת חוקיותם של האינטרסים המהותיים שעל הפרק ולבדוק את החלופות להתייחסות אליהם.

הכרה כמדינה יהודית

המושג "מדינה יהודית" לעתים נתפש בשוגג כמרמז על שאיפה לתיאוקרטיה יהודית. עם זאת, הבנה נכונה של התביעה היא כי זו אינה שואפת ליותר, אך גם לא לפחות, מאשר הכרה פומבית בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית במדינתו הוא. במובן זה, התביעה להכרה אינה שונה מתביעות להגדרה עצמית שמקדמים עמים רבים אחרים בחסות החוק הבין-לאומי.

אין גם לראות בתביעה ניסיון לשלול תביעות פלסטיניות מקבילות להגדרה עצמית. ואמנם, כיום טוענים שוחרי ההכרה שדווקא קבלתה של ישראל את מדינת הלאום הפלסטינית מצדיקה הכרה פלסטינית מקבילה במדינת לאום יהודי. בעוד שהתביעה להכרה במולדת יהודית היא עתיקה לפחות כמו הציונות עצמה, הלגיטימיות של התביעה הפכה יעד לביקורת גוברת. ואמנם, ככל שגברו ניסיונות הדה-לגיטימציה לאופייה היהודי של ישראל, כן הסיקו רבים מהמנהיגים הישראלים שההכרה הבין-לאומית איננה רק אמצעי לשמר את זהותה הלאומית של ישראל אלא גם לקדם את ביטחונה הלאומי.

סקירה היסטורית

חרף התנגדות ערבית כמעט עקבית, בראייה היסטורית תביעתה של ישראל להכרה נהנתה מתמיכה בין-לאומית רחבה. מראשית ימיה של הציונות המדינית בתחילת המאה העשרים, מאמציהם של המנהיגים הציונים להשיג הכרה מדינית על ידי השבת הריבונות היהודית על כנה זכו להצלחה ראויה לציון.

הצהרת בלפור, שניתנה על ידי בריטניה ב־1917, קידמה בברכה את הרעיון של "בית יהודי לאומי" והיא ידועה כהכרה המדינית הראשונה ביעדים הציוניים על ידי מעצמה גדולה. חמש שנים לאחר מכן, מנדט חבר הלאומים בפלשתינה שינה את יעד ההקמה מחדש של מדינת הלאום היהודי ממדיניות מועדפת למחויבות חוקית בין־לאומית. בעקבות התנגדות ערבית נחרצת ליעדים שהותוו במנדט, הגיבה לבסוף הקהילה הבין־לאומית לא על ידי נטישת היעד של ריבונות יהודית אלא באמצעות אימוץ תפישת החלוקה של פלשתינה לשתי מדינות – האחת ערבית והאחרת יהודית – תפישה שעד היום מהווה את הבסיס לפתרון שתי המדינות בסכסוך הישראלי־פלסטיני.

בעשור החולף, מספר לא מבוטל של מנהיגים המשיכו לדגול ברעיון של ישראל כמדינה יהודית, כפי שמעידה תמיכתם של הנשיאים בוש ואובמה, לצד זו של כמה אישים מהזירה הבין־לאומית והאירופית. אפילו הנושאים ונותנים הפלסטינים – ביניהם יאסר ערפאת עצמו – לא תמיד התנגדו להכיר באופייה היהודי של ישראל, ומ־1988 ואילך כרכו את ההצדקה לריבונות פלסטינית בפתרון החלוקה, אשר כשלעצמו אימץ ריבונות יהודית מקבילה.

לפחות תיאורטית, ייתכן שמקצת מההתנגדות הפלסטינית להכרה בישראל כמדינת לאום יהודי נוגעת יותר להקשר ולדרך שבהם התביעה נוסחה מאשר למהות התביעה. אך כדי לבחון השערה זו, עלינו בראש ובראשונה להתמודד עם התנגדויות מהותיות יותר שהועלו נגד התביעה להכרה זו.

התנגדות פלסטינית, ערבית ואחרת

בהתחשב במשקל המצטבר שמיוחס לסוגיית ההכרה, פתרונה קיבל חשיבות מרכזית בקידום השלום הישראלי־פלסטיני. בהקשר זה יש לאמוד את ההתנגדויות המובאות להלן.

תביעה מיותרת. ההתנגדות הישירה ביותר לתביעה להכרה הנה שהיא פשוט מיותרת. גם אם היא לכאורה לגיטימית, היא מצטיירת בעיני אחדים כמסבכת את המשא ומתן המורכב כבר דיו.

נציגים פלסטינים ממהרים להצביע על כך שישראל לא דרשה ולא השיגה הכרה בה כמדינה יהודית בהסכמי השלום שכרתה עם מצרים וירדן. לטענתם, אש"ף הכיר בזכות קיומה של ישראל בשלום ובביטחון כבר ב־1993, ועל אף שישראל זכאית כמובן להגדיר את אופייה הפנימי אל לה לדרוש הכרה פלסטינית פומבית בהגדרה זו. לנציגים אלה מצטרפים כמה ישראלים בולטים התומכים באופייה היהודי של המדינה אך טוענים שהמאמץ להשיג הכרה פלסטינית בה גובה מחיר גבוה מדי או

מחליש את ישראל על ידי הצגת חוקיותה כמדינה יהודית כשאלה פתוחה. לדעת כמה פרשנים ישראלים, היעדרו של הסכם שתי מדינות – ולא היעדר ההכרה – הוא האתגר הגדול ביותר ללגיטימיות של ישראל כמדינה יהודית.

בתגובה לשיקולים אלה, מציגים תומכי ההכרה שלושה טיעונים ליבה בזכות ההכרה במדינה יהודית כמרכיב הכרחי בכל הסכם שלום ישראלי-פלסטיני.

ראשית הם טוענים כי הסירוב להכיר בזכות העם היהודי להגדרה עצמית, בד בבד עם הזכויות הפלסטיניות, לבו את הסכסוך, ופתרון אמיתי ימצא רק כאשר תוכר חוקיותן של הזכויות הקולקטיביות של יהודים ופלסטינים. על פי דעה זו, הסכם ללא הכרה כזו מבליע את הסוגיה שבלב ליבו של הסכסוך ומסגיר את חוסר הרצון הפלסטיני להביאו אי פעם לקצו.

שנית, שוחרי ההכרה רואים את הביטוי המעשי החשוב ביותר שלה בגישה שהיא מכתובה לפתרון סוגיית הפליטים. הכרה בחוקיותה של מדינה יהודית מצטיירת כערובה הכרחית לפתרון תביעות הפליטים הפלסטינים באופן שעולה בקנה אחד עם המודל של שתי מדינות לשני עמים אשר לא יסכן את אופייה היהודי של ישראל.

שלישית, הטוענים בזכות ההכרה מודאגים מכך שגם לאחר שיושלם הסכם שלום ישראלי-פלסטיני, המיעוט הערבי-הפלסטיני בישראל ימשיך לקרוא תיגר על הלגיטימיות של אופייה היהודי הפנימי של המדינה. ההכרה מצטיירת אפוא כתגובה הולמת כנגד האשמות כי הגנה על הזכויות הקולקטיביות היהודיות היא לא לגיטימית מעיקרה, במיוחד במקרה של הסכם שלום ישראלי-פלסטיני שיזכה לאישור רחב.

יש להעמיד את היתרון הפוטנציאלי של שלושת הטענות האלה בזכות ההכרה במדינה יהודית כנגד התנגדויות שהועלו בדבר ההשלכות האפשריות של הכרה כזו על הזכויות והאינטרסים הפלסטיניים, טיעונים שעשויים להיות לא פחות לגיטימיים.

איום על זכויות מיעוט. התנגדות שכיחה לתביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית היא שצעד כזה יפגע בהכרח בזכויותיהם של אזרחיה הלא-יהודים. אך למעשה, אין סתירה מובנית בין ההכרה בזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי במדינה שבה הוא רוב לבין ההכרה בחובותיה של מדינה זו להגן על קהילות המיעוטים שלה.

לא ניתן להבטיח את זכויות המיעוט באמצעות קיפוח הרוב מזכויותיו לזהות קולקטיבית, אלא יש לאזן זכויות אלה עם זכויותיו החוקיות של המיעוט לשמר את תרבותו המובחנת בחברה. בה בעת, בין אם כבדה ישראל את מחויבותה כלפי

מיעוטיה ובין אם לאו – נושא השנוי במחלוקת – חשוב להתנות את ההכרה בזכות ההגדרה העצמית של יהודים ופלסטינים כאחד בכך שלא יפגעו זכויותיהם החוקיות של כלל האזרחים וקבוצות המיעוט החיים בקרבם.

מעמדה של ישראל כדמוקרטיה. התנגדות מהותית יותר שעולה מן הדיון בזכויות מיעוט נסובה סביב התאימות בין תביעתה של ישראל להכרה כמדינה יהודית לבין מעמדה כדמוקרטיה. גם בקרב מי שתפישתם אכן רואה במדינה היהודית ביטוי של זכות העם היהודי להגדרה עצמית, אחדים מאמינים שעצם הרעיון של מדינת לאום יהודי נוגד את מחויבותה של חברה דמוקרטית לקיים שוויון לכל אזרחיה.

אם הטענה כאן היא שרק מדינת לאום יהודי אינה יכולה להיות דמוקרטית אבל מדינות לאום אחרות אכן יכולות – לרבות, לצורך העניין, גם מדינה פלסטינית – אזי זוהי עמדה שנגועה במשוא פנים ואינה ראויה להתייחסות. אך מנגד, אם הטענה היא ששום מדינה שמתיימרת לממש את זכות ההגדרה העצמית של רוב אתני מסוים אינה יכולה לעמוד בעקרונות דמוקרטיים, אזי העמדה מתבססת על תפישה לקויה של דמוקרטיה.

בהתחשב בכך שרוב אזרחי ישראל מזהים עצמם כיהודים, הציפייה שישראל תשמר את פניה היהודיים אינה בהכרח מהווה שלילה של עקרונות דמוקרטיים, אלא דווקא דבקות בהם – ובלבד שהמדינה דבקה גם היא במחויבותה לשמר את הזכויות הבסיסיות של כל אזרחיה ומיעוטיה. הערכת קווי הדמיון בין ישראל ומדינות לאום דמוקרטיות אחרות מדגישה נקודה זו. בארצות אחרות ברחבי העולם, תביעה למעמד דמוקרטי אינה מחייבת אותן להגדיר את אופיין הלאומי במונחים ניטרליים או אוניברסליים בלבד. ואמנם, מתן ביטוי פומבי לזהות הקולקטיבית של הרוב, לצד כיבוד השוויון האזרחי של כלל האזרחים, מאפיין דמוקרטיות רבות.

סוגיית הפליטים. עוד התנגדות לתביעת ההכרה היא שתכליתה להקדים את המשא ומתן בסוגיית הפליטים. שוחרי ההכרה אינם מסתירים את דעתם שהכרה במדינה יהודית נועדה, לפחות בחלקה, לקדם את הטענה לפיה ההיגיון בפתרון שתי המדינות כשלעצמו מחייב דחייה של כל פתרון לסוגיית הפליטים שעשוי לאיים על אופייה היהודי של ישראל.

בעוד שעקרונות פתרון שתי המדינות צריכים להנחות את הנושאים ונותנים כיצד להידרש לסוגיית הפליטים, קשה לעלות על הדעת שנושאים ונותנים

פלסטינים יוכלו אפילו לשקול לבטא הכרה פומבית ישירה בזכויות היהודים להגדרה עצמית אלא אם ידעו שתביעות הפליטים וזכותם הם להגדרה עצמית נפתרו גם כן. בדיוק מסיבה זו, כפי שאיש ראש הממשלה בנימין נתניהו, שוחרר ההכרה באופייה היהודי של ישראל צריכים להציגה לא כתנאי מוקדם למשא ומתן אלא כמרכיב של הסכם כולל.

להכרה בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי הועלו מספר התנגדויות אחרות. אף על פי כן, נייר זה גורס שכל אחת מההתנגדויות המוצהרות הללו או מעוותת את התביעה להכרה, או שניתן ליישבה באופן מניח את הדעת אם התביעה תוצג ותנוסח כראוי.

הממד האסטרטגי

חשיבותה של התביעה להכרה חורגת מגבולות חדר המשא ומתן הישראלי-פלסטיני. ברחבי המזרח התיכון ומעבר לו, המתנגדים לפתרון שתי המדינות בפרט ולאינטרסים אמריקאים באזור בכלל, מתעצמים לכאורה הודות לסירובם להסכין עם הלגיטימיות של הגדרה עצמית יהודית והודות לכישלונה של הקהילה הבין-לאומית לעמוד עליה.

הכוחות הקיצוניים במיוחד מנצלים לתועלתם את האדישות הבין-לאומית ואת קריאות התיגר הגוברות על הלגיטימיות של ישראל כבית לעם היהודי, אם כקריאה לדגל ואם כראיה לכך שמטרותיהם הקיצוניות הנן בהישג יד. בהקשר זה, התעקשות של הקהילה הבין-לאומית על הכרה הדדית בזכויות קולקטיביות פלסטיניות ויהודיות כאחד, תהיה בעלת ערך רב. היא תאפשר לנושאים ונותנים להציג את ההכרה והפיוס כנתיבים האפקטיביים הבלעדיים למימוש זכויות הלאום שלהם עצמם, בעוד שיריביהם יוצגו כשבויים בסדר יום הזוי המונהג על חשבון אינטרסים לאומיים.

התמיכה בהכרה עשויה גם להצטייר כמקפלת בתוכה משמעות מוסרית ואוניברסלית. בעוד שחלפו עשורים מאז כינונה של ישראל, הרציונל שעליו התבססה התמיכה בזכות העם היהודי להגדרה עצמית והמסר העמוק שהעבירה תמיכה זו לעמים נרדפים סביב העולם, ממשיכים להקרין השלכות מוסריות ומדיניות בעלות עוצמה.

היאלמות תמיכתה המוצהרת של הקהילה הבין-לאומית בהגדרה עצמית יהודית, או פסילת חשיבותה של נוסחה כלשהי להכרה הדדית בהסכם ישראלי-פלסטיני, עלולים לשגר איתות מסוכן בדבר יכולתם של אינטרסים פוליטיים צרים ואופוזיציה רדיקלית להכריע את כוחו של העיקרון המוסרי.

יישוב התביעה וההתנגדויות לה

על בסיס הניתוח לעיל, בצד הבנת הטענות הפלסטיניות והערביים כפשוטם, ניתן ליישב את התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית ואת ההתנגדויות לה בהתאם לקווי המתאר הבאים:

יש לראות בתביעה מאמץ להכרה בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית במדינה ריבונית, ולא הכרה בישראל כ"מדינה יהודית".

על ההכרה להיות הדדית – בדיוק כשם שהפלסטינים יכירו במפורש בזכות ההגדרה העצמית היהודית, כך על ישראל להכיר במפורש בזכות ההגדרה העצמית הפלסטינית.

יש לחתור לקראת הכרה במסגרת הסכם על קץ הסכסוך שכולל פתרון לסוגיית הפליטים וכינון מדינת-לאום פלסטיני לצד מדינת ישראל. בעוד שהעיקרון והרציונל של מסגרת שתי המדינות צריכים למעשה להנחות את הגישה ליישוב הנושאים שבמחלוקת, אין לרוז הכרה **מפורשת** כתנאי מוקדם לטיפול בנושאים אלו או כאמצעי לקבוע מראש את תוצאותיהם.

מתחיבת הכרה הדדית שתסוגיג בכך שלא תיגרע מן המחויבות לכבד את זכויות האדם של אזרחי כל מדינה וקבוצות המיעוטים שלה.

בעוד שרק שני הצדדים יכולים לפתור את סוגיית ההכרה, תסייע הקהילה הבין-לאומית לאפשר את ההסכם אם תאשש את הצורך לכלול בכל הסכם ישראלי-פלסטיני עתידי את ההכרה בזכויות ההגדרה העצמית של היהודים והפלסטינים בהתאמה, במסגרת הפרמטרים שהותוו לעיל.

בשל שבריריותם של המשאים והמתנים, רצוי ששני הצדדים ישקלו דרכים להגביר את האמון בנושא זה ובאחרים על ידי כך שיאותתו על נכונותם להידרש לחששות הליבה של אלה של אלה במסגרת של הסכם כולל. בסוגיית ההכרה, מחוות ראשוניות כאלה יכולות לכלול למשל הודאה פלסטינית בקשר של העם היהודי לאדמת ארץ ישראל, או בחששות הדמוגרפיים של ישראל. בתמורה, יכולה ישראל להפגין נכונות רבה יותר להכיר בסבלו של העם הפלסטיני ובזכויותיו המקבילות להגדרה עצמית.

ייתכן שקיימות דרכים אחרות שלא נשקלו כאן שעשויות להפיג את החששות הלגיטימיים של הפלסטינים והערבים בדבר ההכרה ובה בעת להידרש לסוגיית הליבה של ישראל. ואכן, לא מחויב המציאות שההכרה תלבש צורה על פי השיקולים שלהלן, אם ניתן יהיה לבטא קבלה כנה של הזכויות הפלסטיניות והיהודיות באמצעים אחרים.

יתרה מזאת, לא ניתן לדון בחשיבות סוגיית ההכרה בחלל ריק. יש לשקול אותה כנגד אינטרסים אחרים שעשויים להשפיע על עסקת שלום כוללת, לרבות האינטרסים והיתרונות הפוטנציאליים שגלומים בהשגת הסכם, גם אם ממד ההכרה בו ילקה בחסר. רק הצדדים יכולים להחליט אם פתרון סוגיה זו, או כל סוגיה אחרת, הוא כה משמעותי עד שבלעדיו לא ישתלם להם להגיע להסכם שלא ישרת את כלל האינטרסים שלהם.

עם זאת, כל ניסיון לעקוף או לעמעם את הבעיה יצטייר בעיני רבים ככישלון לקרב את הצדדים לקראת פיוס אמיתי וקבוע שפתרון שתי המדינות מתיימר לייצג, וככישלון, במיוחד בצד הישראלי, לגייס תמיכה ציבורית שכה נחוצה כדי להפוך את ההסכם לבר-ביצוע מבחינה מדינית.

מבחינה אידאולוגית, הסכם שלום ישראלי-פלסטיני הוא כלי חיוני כדי להתגבר על הדחייה והמוחלטות שהזינו את הסכסוך במהלך עשורים. סיכויי הצלחתו של הסכם כזה יגברו ככל שיהיה מושתת על מחויבות אמיתית לכבד את זכויות הלאום ההדדיות של העם היהודי והעם הפלסטיני ולהיענות להן. הימנעות מנושא זה עשויה אולי להקל על הדרך להסכם כתוב, אך לא תשיג פיוס אמיתי שכה נחוץ לשני העמים, ושכה מאיים על הסרבנים באזור.

הקדמה

במסגרת המאמצים להתניע מחדש ולקיים את שיחות השלום, תביעתה של ישראל להכרה בה כמדינה יהודית ממשיכה לעורר פולמוס. מנהיגים ערבים ופלסטינים הגיבו לתביעה זו בעוינות עקבית ורחבת היקף – כשהיא מצטיירת בעיניהם, במקרה הטוב, כסיבוך מיותר ותכופות יותר כמסווה כוונות ישראליות מרחיקות לכת, ובעיניהם חורשות רעה.¹

יש מי שמפרשים את ההתעקשות על הכרה כתנאי מוקדם שתכליתו לסכל כלל או לדחות משא ומתן אמיתי. בעיני אחרים היא מצטיירת כניסיון לחרוץ מראש את תוצאות סוגיית הפליטים או להכשיר את הסירוב להעניק זכויות שוות למיעוט הערבי-הפלסטיני בישראל.² יש גם מי שרואים בתביעה התגלמות של ציפייה לא ריאליות, שלא לומר יהירה, שהפלסטינים עצמם יתכחשו לנרטיב ההיסטורי שלהם.³

אף על פי כן מנהיגים ישראלים רבים, ולאחרונה ראש הממשלה בנימין נתניהו, היו נחרצים במידה שווה שהכרה כזאת הינה מהותית לכל הסכם שלום. כפי שניסח זאת נתניהו בנאומו ביוני 2009 באוניברסיטת בר-אילן, "שורש הסכסוך היה ועודנו הסירוב להכיר בזכותו של העם היהודי למדינה משלו, במולדתו ההיסטורית."⁴ ואמנם, לאחרונה צבר הנושא דגש יתר על רקע מאמציה של הממשלה לדרוש מכל מבקשי האזרחות להכיר בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית,⁵ והצעתו של ראש הממשלה נתניהו שהארכת התדחית (מורטוריום) בנושא ההתנחלויות תחייב הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית.⁶

עבור מנהיגים ישראלים, ועבור ישראלים רבים, הכרה פלסטינית וכלל ערבית במדינה יהודית מהווה ראייה לנכונות ערבית אמיתית לשים קץ לסכסוך. על פי דעה זו, הסירוב אינו מונע מהשגות מנומקות, אלא מטעמים של שלילה מהותית של מקומה הראוי של המדינה היהודית באזור והשאפה המוחלטת להסירה ממפת המזרח התיכון המודרני. הדבר מכון אל לב לבו של החשש הישראלי, שגם פתרון "שתי המדינות", לפחות עבור מקצת מהפלסטינים, הוא לאמיתו של דבר פתרון "שני שלבים", המבשר על ניסיונות לפגוע באופייה היהודי של ישראל.⁷

קשה לראות כיצד ניתן יהיה ליישב את הבדלי התפישות העקרוניים לכאורה שהתגלעו סביב הנושא. בדיון שהתפתח עד כה, נטה כל צד לגבש את עמדתו במונחים של משחק סכום-אפס, בעודו משמיץ את מניעיו של יריבו. מה שמצטייר

בעיני ישראלים רבים כמרכיב יסודי של שלום אמת, מתפרש בעיני פלסטינים רבים כתחבולה לסכלו. חשש פלסטיני אמיתי מפני השלכות של הכרה כזאת, נתפש בעיני ישראלים רבים כעדות לסירוב הפלסטיני העיקש אכן לשים אי פעם קץ לסכסוך.

כדי לנסות לבחון כיצד להידרש כיאות לסוגיה זו בהקשר של המשאים ומתנים הישראליים-פלסטיניים, יש לשים את התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית בהקשרה ההיסטורי, המדיני והאסטרטגי. יש להפריד את ה"תבן" של הסוגיות האמיתיות מן ה"מוץ" של העמדת פנים. יש לזהות את האינטרסים האמיתיים שעל הפרק, לשקול את הלגיטימיות שלהם ואת החלופות להיענות להם. אלה מטרותיו של מאמר מדיניות זה.

המאמר פותח בהערכה של משמעות התביעה להכרה, בטרם הוא סוקר את ההיסטוריה של המשאים ומתנים והדיפלומטיה. הפרקים הבאים מתמקדים במספר רב של התנגדויות לתביעה ובוחנים את הדרכים שבאמצעותן ניתן יהיה להתייחס אליהן. בהמשך, הנייר מעריך את ההשלכות האסטרטגיות של הכרה כזו בהקשר מדיני רחב יותר. לבסוף, המאמר שוקל כיצד ניתן יהיה ליישב ביעילות את התביעה וההתנגדויות לה במסגרת המשא ומתן הישראלי-פלסטיני ואיזה תפקיד יכולה לשחק בו הקהילה הבינ-לאומית.

פרק ראשון: הכרה כמדינה יהודית

כדי לעמוד על מהותה של התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית, רצוי בראש ובראשונה להפריך כמה מהמיתוסים שאופפים אותה. שלוש הצעות במיוחד נוטות להעכיר את הדיון ויש לדחותן על הסף הואיל והן גורעות מן ההתנגדויות הלגיטימיות והמהותיות יותר: (1) שהתביעה להכרה זו מבקשת לאשש את היעד של כינון תיאוקרטיה יהודית; (2) שהיא חדשה או פרי המצאה; (3) שהיא בהכרח מהווה התכחשות לזכויות לאום פלסטיניות מקבילות.

הגדרה עצמית, לא תיאוקרטיה

ראשית, המושג "מדינה יהודית" מתפרש לעתים בהקשר של תביעות הכרה באופן שגוי, כמרמז על שאיפה לתיאוקרטיה יהודית.⁸ פרשנות זו, על אף שמעלים אותה לעתים מתנגדי ההכרה, היא בבירור אינה כוונתם של תומכיה.⁹ כפי שידון ביתר פירוט בהמשך, המונח "יהודית" מתייחס כאן לשאיפות הלאומיות של העם היהודי, ולא ליהדות במובנה הדתי.

במובנה הראוי, התביעה אינה חותרת ליותר, אך גם לא לפחות, מאשר הכרה פומבית בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית במדינה משלו. ייתכן שעדיף יהיה לאמץ טרמינולוגיה מסוג זה כדי להימנע מפוטנציאל הנזק ומאי ההבנה הטמונים בשימוש במושג המקוצר "מדינה יהודית".

אף כי למונח "מדינה יהודית" אין משמעות דתית בהקשר זה, הוא מסמל יותר מאשר רק תיאור של המדינה כבעלת רוב יהודי.¹⁰ הוא מבקש לאשש את היות המדינה הביטוי והאפוטרופוס החוקי והמדיני של הזכויות הקיבוציות של העם היהודי. ככזה, המונח מרמז – ברוח ההגדרה העצמית הלאומית – על מרחב ציבורי שבו הרוב יכול לבטא את זהותו הקולקטיבית, למשל על ידי הדגשת מועדים ואירועים תרבותיים יהודיים והענקת העדפה להגירה יהודית.¹¹ זוהי המשמעות אותה ייחסו למושג רובם המכריע של שוחרי התביעה בהכרה.

במובן זה, התביעה להכרה אינה שונה במהותה מתביעות לזכויות קולקטיביות אותן מקדמים עמים רבים אחרים. התביעה כשלעצמה נסמכת על היות העם היהודי לאום ועל זכותו התואמת להגדרה עצמית, שאותה מימש במדינת לאום משלו. מהיבט בין-לאומי, ההצדקה לפיכך מיוחסת פחות לתביעה יהודית ייחודית, מקראית, דתית או היסטורית מאשר לנורמות מוסריות וחוקיות אוניברסליות.

כעניין של חוק בין-לאומי, קשה לראות טענה זו כשנויה במחלוקת. מרגע שמתקבל מעמדה של קבוצה כ"עם", זכותו של עם זה להגדרה עצמית מוגנת על פי חוק. ההיקף והתוכן של זכות זו בכל מצב נתון, והאופן שבו היא מאוזנת נוכח זכויות מתחרות, הם תכופות נושאים שנויים במחלוקת.¹² אלא שהזכות כשלעצמה, כעיקרון משפטי על פי המשפט המקובל והנהוג ועל פי האמנות השונות, מקובלת כיום באופן גורף.¹³

באופן משמעותי ביותר, הזכות מעוגנת בסעיף הראשון של שתי האמנות המובילות בתחום זכויות אדם – האמנה הבין-לאומית לזכויות מדיניות ואזרחיות¹⁴ והאמנה הבין-לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות¹⁵ – שמאששות שתיהן כי "לכל העמים זכות להגדרה עצמית" ושרוב מכריע של מדינות שותף להן. ככלל מקובל שההגדרה של "עם" למטרת הגדרה עצמית של קבוצה אתנית או לאומית מחייבת עמידה בקריטריונים סובייקטיביים ואובייקטיביים כאחד.¹⁶ מבחינה סובייקטיבית, צריכה הקבוצה להיתפש בעיני עצמה כעם. אובייקטיבית, צריך שיהיה לה שילוב של מאפיינים משותפים כמו היסטוריה, שפה, דת ותרבות.

ניכרת הכרה גורפת בכך שהעם היהודי עומד בקריטריונים אלה,¹⁷ חרף מערכת יחסים יוצאת הדופן בין הדת היהודית והלאום היהודי.¹⁸ רובם המכריע של היהודים בוודאי נתפשים בעיני עצמם כעם, כפי שיידון להלן, מעמד שהווה את הרציונל העיקרי בתמיכה הבין-לאומית לכינונה של ישראל. המסקנה היא שגם אם ניתן לעלות התנגדויות לאופן שבו מיושמת ההגדרה העצמית היהודית או לדרך שבה היא מאוזנת כנגד תביעות זכויות מתחרות, אין מבין שתי הטענות האלה כדי לערער על הלגיטימיות המהותית של זכות ההגדרה העצמית היהודית.

תביעה חדשה?

על אף שהדרישה להכרה באופייה היהודי של ישראל מתוארת לעתים כתחבולה חדשה שתכליתה לסבך את המשא ומתן,¹⁹ זוהי למעשה דרישה נושנה לפחות כמו הציונית עצמה. ניתן אפילו לטעון כי היא מקדימה את הציונית במאות רבות, בהתחשב בכיסופים ההיסטוריים של העם היהודי לכוון מחדש ישות ריבונית במולדתו העתיקה.²⁰

אמנם בהיבט היסטורי הקריאות להכרה מפורשת בישראל כמדינה יהודית היו פחות שכיחות, אך מהטעם שהן הצטיירו כפחות נחוצות ולא כפחות חשובות. התמיכה בציונות הייתה במהותה שם נרדף להגדרה עצמית יהודית, וכך גם ייתרה את הצורך בהכרה באופן שבו היא נתפסת כיום על ידי ישראל. במיוחד בשנים שלאחר השואה והחלטת האו"ם ב-1947 על החלוקה²¹ (שקראה במפורש לכינון

שתי מדינות – האחת יהודית והאחרת ערבית), נחשבה ההכרה בישראל באופן כללי כזה להכרה בזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי במדינה ריבונית. ועדיין, עוד מימיו הראשונים של המפעל הציוני, המנהיגים הציונים קראו להכרה בין-לאומית באופייה היהודי של ישראל. מקצת מהדוגמאות הבולטות מצדיקות תשומת לב.

ברור, שהתנועה הציונית עצמה הושתתה על גיוס תמיכה בין-לאומית ועל הכרה במולדת יהודית. התוכנית הציונית, שאומצה לראשונה בקונגרס הציוני הראשון בבזל בשנת 1897, הדגישה ש"תכליתה של הציונות היא ליצור בית עבור העם היהודי בפלשתינה, שיעוגן במשפט העמים". לשם מימושה היה צורך, בין היתר, לנקוט "צעדי הכנה להשגת ההסכמות הממשלתיות הנחוצות".²²

בעשורים הבאים, נוכח התנגדותם של נציגים ערבים ומקצת פעילים יהודים, שקדו המנהיגים הציוניים להשיג הכרה לא רק בכינונה של מדינה בפלשתינה שאליה יהגרו יהודים, אלא להכרה בין-לאומית בטבעה כמולדת יהודית.²³ כפי שיידון בפסקאות הבאות, הכרה מפורשת בלגיטימיות של בית יהודי לאומי במסמכים כמו הצהרת בלפור (1917), המנדט של חבר הלאומים בפלשתינה (1922), דוח ועדת פיל (1937), וכמובן החלטת החלוקה של העצרת הכללית (1947) הם, לפחות בחלקם, תוצר של מאמצים אלו.

הצלחתו של המפעל הציוני הייתה אפוא מעוגנת לא רק במימוש בפועל של הגדרה עצמית יהודית אלא גם בהכרה בין-לאומית בלגיטימיות שלה, אם לא ממדינות ערב השכנות אזי לפחות מהקהילה הבין-לאומית הרחבה יותר. הציונים השיגו הכרה ברעיון שהעם היהודי, שבמהלך הדורות הוגלה ונרדף, היה זכאי כמו עמים אחרים לזכויות קיבוציות לאומיות, והכרה זו היא שסללה בהמשך את הדרך לקבלה בין-לאומית של ישראל.

עם היווסדה של ישראל, ראו בציפייתה להכרה כנובעת מ"זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית", כפי שנכתב בהכרזת העצמאות שלה. מעולם לא התעוררה שאלה בקרב מייסדי המדינה שהם אכן מכוננים מדינה יהודית ומבקשים הכרה בה ככזו. הכרזת העצמאות עצמה הצהירה על "הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל" וקראה לאו"ם "לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים".²⁴ השם "ישראל", שנלקח בעצמו מן המקרא,²⁵ היה פשוט השם שנבחר למדינה היהודית שבה דגלה התנועה הציונית ושאושרה על ידי הקהילה הבין-לאומית.²⁶

במסגרת מאמציה לקבל הכרה בין-לאומית במדינה, החיבור בין ההכרה בישראל להכרה בזכויות קולקטיביות יהודיות מעולם אפוא לא הוטל בספק. די להזכיר

דוגמה אחת, שבפנייתה הרשמית להתקבל כחברה באו"ם, משה שרתוק (לימים שרת), אז שר החוץ בממשלה הזמנית, הסב את תשומת לב מועצת הביטחון לכך שישראל קמה על יסוד "זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית" וטען שקבלתה של ישראל לאו"ם "תהווה מעשה של צדק בין-לאומי לעם היהודי".²⁷

השינוי שהתחולל בשנים האחרונות, אם כן, לא חל בתביעתה של ישראל להיחשב כביתו הלאומי של העם היהודי, אלא בביקורת הגוברת והולכת על הלגיטימיות של תביעה כזו. עם ההסלמה הניכרת של ניסיונות לדה-לגיטימציה של ישראל כמדינת לאום יהודית, ההכרה בריבונות ישראלית אינה מצטיירת בהכרח כמקבילה להכרה בזכות ההגדרה העצמית היהודית. חזית כוחות סירוב מסורתית ומשונה במזרח התיכון (למשל חמאס, חזבאללה, איראן) ומבחר של קבוצות פרו-פלסטיניות מערביות, פעילי זכויות אדם וארגונים עממיים קראו תיגר לא רק על מקצת מהמדיניות הישראלית אלא על זכות קיומה כמולדת יהודית.²⁸

ואמנם, אפילו מי שאינם מערערים על זכותה של ישראל כמדינה ריבונית חשים אי נוחות גוברת נוכח פניה של המדינה והזדהות גוברת עם ההצעה שתהפוך ל"מדינת כל אזרחיה" במקום "מדינה יהודית", על סמך ההנחה המפוקפקת ששתי ההגדרות אינן ניתנות ליישוב.²⁹ ככל שמוסיף הסכסוך הישראלי-פלסטיני להצטייר כבלתי פתיר, וככל שאפשרות מימוש הזכויות הלאומיות הפלסטיניות מתעתעת יותר, כך גוברת אי הנוחות של אחדים לשמר את תמיכתם בהגדרה העצמית היהודית במדינה ריבונית נפרדת.

המצדדים בפתרון "מדינה אחת" לסכסוך מקדמים ביקורת כזו במפגיע.³⁰ על פי דעה זו, אבד הכלח על עצם הרעיון של מדינת לאום – במיוחד בהקשר הישראלי-פלסטיני – כי הוא אינו עולה בקנה אחד עם הבטחת זכויות אדם שוות לכל הפרטים, הפליטים וקבוצות המיעוט. זכויות אלה, כך נטען, יתממשו טוב יותר באמצעות כינונה של מדינה דו-לאומית או "ניטרלית" בין נהר הירדן לים התיכון. נוכח הערעור הגובר על הלגיטימיות של טבעה היהודי של ישראל, הדרישה המקבילה להכרה בה כמדינה יהודית הפכה בולטת וקולנית יותר. בעיני מנהיגים ישראלים והזרם המרכזי בציבור הישראלי נתפשים הקריאות למדינה דו-לאומית, חצי הביקורת המופנים כלפי ישראל כישות 'אפרטהייד' או 'שות גזענית', התביעה לזכות השיבה של הפליטים הפלסטינים, והמגמות הדמוגרפיות, כאיום ישיר על המפעל הציוני ועל המשך מימוש ההגדרה העצמית היהודית. הממסד הישראלי הגיב על ידי פנייה מחודשת להכרה פומבית וללגיטימיות בין-לאומית למדינה היהודית, אם לא כדבר העומד בפני עצמו אזי למצער בהקשר של כינון מדינה פלסטינית.

בעשור האחרון, ראשי הממשלה הישראלים אריאל שרון, אהוד אולמרט וכיום בנימין נתניהו, הגיעו לכלל מסקנה שההכרה בישראל כמולדת העם היהודי הינה יעד מרכזי במדיניות החוץ שלה ומתחייב מכך שתהיה מרכיב מהותי בכל הסכם ישראלי-פלסטיני בעתיד. במלים של אריאל שרון בדברים שנשא לפני העצרת הכללית של האו"ם, "לא תיתכן שום פשרה על זכות קיומה של ישראל כמדינה יהודית".³¹ באופן דומה, בתכונה לקראת ועידת אנאפוליס ב-2007, ראש הממשלה אהוד אולמרט שב ועמד על חשיבות ההכרה בישראל כמדינה יהודית, והצהיר במפגיע "כלל לא עולה על דעתי להתפשר בדרך כלשהי בסוגיית המדינה היהודית. זה יהווה תנאי להכרה שלנו במדינה פלסטינית".³²

זאת איננה דרישה חדשה. זוהי תגובה לתחושה שמה שבעבר היה במידה רבה מובן מאליו כיום נתון תחת איום. מנהיגי ישראל רואים בשחיקה המתמדת בלגיטימיות שלה כמדינת לאום יהודי קריאת תיגר לא רק על הזהות הלאומית, אלא על הביטחון הלאומי. בעיני שוחרי ההכרה, לאיום הפיזי שמציבים אויביה האזוריים של ישראל נוספה גם מתקפה על הצידוק לעצם קיומה כמולדת יהודית, שעלולה לכרסם ביכולת ההגנה העצמית שלה.³³ בהקשר זה, העצמת התמיכה בתוקף המוסרי, החוקי והמדיני של הגדרתו העצמית של העם היהודי קנתה לה משמעות בישראל גופא לא כשאיפה בלבד, אלא כמרכיב של הביטחון הלאומי.

הגדרה עצמית פלסטינית

התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית אינה צריכה להיות מוצגת או להצטייר כניסיון לשלול זכויות פלסטיניות להגדרה עצמית.³⁴ היסטורית, שוחרים משני צדי הסכסוך כשלו בהפגנת רגישות כלפי זכויות האחר, ולפחות מקצת המצדדים בהכרה בזכויות ההגדרה העצמית היהודית אינם יוצאים מגדר כלל זה. עם זאת, בולטת דווקא טענתם של שוחרי ההכרה לאחרונה, ולפיה לא בלבד שזו רחוקה מלהוות שלילה של מדינה פלסטינית אלא שהכרה בישראל כמולדת העם היהודי הינה דווקא תולדה הכרחית ונלווית להכרה במדינה פלסטינית.

לשון אחר, בדיוק על שום שישראל מוכנה להכיר בתביעות הפלסטינים להגדרה עצמית במדינה משלהם, נראה כי הכרחי ולגיטימי שישראל תצפה להכרה מקבילה בזכויות לאום יהודי. על פי גישה זו הכרה הדדית בזכויות ההגדרה העצמית של הפלסטינים והיהודים היא מהותית לחזון שתי המדינות עצמו, שקובע יצירת "שתי מדינות לשני עמים" כמסגרת לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכללותו. התמיכה בפתרון שתי מדינות היא בהכרח תמיכה בהגדרה עצמית נפרדת ליהודים ולפלסטינים, ושוחרי ההכרה שואפים להבהיר נקודה זו במפורש.

כך, למשל, הצהיר ראש הממשלה נתניהו כי "אם עלינו להכיר במדינה הפלסטינית כמדינת הלאום של העם הפלסטיני, אזי על הפלסטינים להכיר בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי".³⁵ באורח דומה, קבעה ראש האופוזיציה הישראלית ציפי לבני ש"המשמעות האמיתית הבלעדית של חזון שתי המדינות" היא שכל עם "יקבל שזכויותיו הלאומיות יתממשו במולדתו הוא, ולא במולדת האחר".³⁶ דרך הצגה והבנה נכונה של הדברים היא, אפוא, שהתביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית היא תביעה להכרה בזכות העם היהודי להגדרה עצמית במדינה משלו, וזאת בלי לגרוע מן הזכות להכרה מקבילה בזכויות הפלסטינים להגדרה עצמית.

פרק שני: סקירה היסטורית

בחינת ההתנגדויות הפוטנציאליות לתביעה להכרה והדרכים שבהן אולי ניתן יהיה להידרש אליהן, מחייבת סקירה היסטורית של הדיפלומטיה ושל המשא ומתן שתכופות נזנחה. מתנגדי ההכרה נוטים לתאר את התביעה כחסרת תקדים או כנעדרת תמיכה בין-לאומית. אך לא זו בלבד שאין זה מדויק לבחון תביעה זו כ"חדשה", אלא יש גם החטאה בהתעלמות מעובדה היסטורית, שחרף התנגדות ערבית ופלסטינית עקבית במידה רבה, התביעה נהנתה משיעור ניכר של קבלה בקהילה הבין-לאומית.

כינון מדינת הלאום היהודי

עוד לפני שצמחה הציונות המדינית בשלהי המאה התשע עשרה, הרעיון שהעם היהודי יחדש את ריבונותו במולדתו ההיסטורית זכה לתמיכה בין-לאומית ראויה לציון.³⁷ התפישה שגשגה באנגליה למשל, הרבה לפני הולדת הציונות, במיוחד בקרב אישים אנגלים נוצרים ופוליטיים כמו אוליבר קרומוול, הלורד שפטסברי והלורד פלמרסטון.³⁸ בשנת 1799, כשחנה צבאו של נפוליאון מחוץ לעכו, על חוף הים התיכון, הוא שחרר כרוז שקרא לעם היהודי, כ"יורשיה החוקיים של פלשתינה", לכוון מולדת אוטונומית תחת חסות צרפתית.³⁹

באופן דומה, הרעיון של השבת הריבונות היהודית צבר פופולריות בקרב חתך רחב של האמריקאים הראשונים.⁴⁰ הנשיא האמריקאי השני, ג'ון אדמס, דיבר על רצונו שהיהודים יכוננו מחדש "ביהודה אומה עצמאית",⁴¹ בעוד שאברהם לינקולן הביע דעה ולפיה "השבת היהודים לביתם הלאומי בפלשתינה... היא חלום נאצל ששותפים לו אמריקאים רבים".⁴²

עם אימוצה של התוכנית המדינית בקונגרס הציוני הראשון בבזל בשנת 1897, הדחף לכוון מחדש עצמאות יהודית לאומית הפך ליעד הציוני המרכזי שנהנה מתגובה חיובית ראויה לציון מקהילת האומות. כמובן שלאינטרסים פוליטיים נודע משקל רב בתגובה זו, במיוחד באנדרלמוסיה של מלחמת העולם הראשונה, אך שחקנים בין-לאומיים הצדיקו את תמיכתם מטעמים מוסריים כמעשה שבשגרה. הצהרת בלפור הבריטית ב-31 באוקטובר 1917, ידועה כהכרה המדינית הראשונה ביעדי הציונות על ידי מעצמה גדולה. היא אושרה פומבית על ידי צרפת ואיטליה בשנת 1918, ובעקבותיהן על ידי הקונגרס האמריקאי ב-1922, וזאת

בנפרד מהכללתו של המסמך במנדט חבר הלאומים לפלשתינה.⁴³ בהצהרה, הודיע שר החוץ הלורד בלפור לברון רוטשילד, מבכירי הקהילה היהודית הבריטית, על החלטת הקבינט ב"הצהרת אהדה לשאיפות היהודיות הציוניות" שעל פיה,

ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על הקמת בית לאומי לעם היהודי בפלשתינה, ותפעיל את מיטב מאמציה כדי לאפשר השגת מטרה זו, כל עוד ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הלא-יהודיות הקיימות בפלשתינה, או בזכויות ובמעמד המדיני שיהודים נהנים מהם בכל ארץ אחרת.⁴⁴

דיונים רבים התפתחו בשאלה אם ניתן לראות במילים "בית לאומי לעם היהודי" כשוות ערך לביטוי של תמיכה במדינה יהודית.⁴⁵ בעוד שרבים בבריטניה ומעבר לה לבטח הבינו את המושג במשמעותו זו,⁴⁶ העדויות מעורבות.⁴⁷ מה שברור הוא שהצהרת בלפור סיפקה הן את ההזדמנות והן את הלגיטימיות להאצת ההגירה היהודית לפלשתינה בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה. לצד התפתחויות עוקבות, סללה אפוא ההצהרה דרך לכינונו של רוב יהודי בפלשתינה, אשר בתורו חתר לקראת – ולימים גם רכש – הכרה בין-לאומית להגדרה עצמית יהודית במדינה ריבונית.⁴⁸

תהיה העמימות סביב הצהרת בלפור אשר תהיה, הכללתה במנדט חבר הלאומים לפלשתינה זיכתה את היעד הציוני של הגדרה עצמית יהודית בתמיכה מדינית וחוקית מרחיקת לכת. אשרורה הרשמי של הצהרת בלפור על ידי מעצמות הברית של מלחמת העולם הראשונה הושג בוועידת סן רמו באפריל 1920, שכונסה כדי לקבוע את עתידם של שטחי האימפריה העות'מאנית המובסת בחסות מערכת המנדט של חבר הלאומים. בהחלטת סן רמו, הסכימו הצדדים להפקיד בידי סמכות מנדטורית בפלשתינה את האחריות ל"יישום בפועל" של תנאי הצהרת בלפור.⁴⁹ עמדה זו אומצה רשמית בתנאי המנדט הבריטי לפלשתינה ואושרה על ידי מועצת חבר הלאומים ביולי 1922.⁵⁰ דווקא המנדט לפלשתינה שיפר את תנאיה של הצהרת בלפור בדרכים שונות. לא זו בלבד שהמנדט קרא לבריטניה, ככוח המנדטורי, להחיל בפלשתינה "תנאים מדיניים, מנהליים וכלכליים שיבטיחו את הקמתו של בית יהודי לאומי" אלא שדברי ההקדמה לו מכריזים במפורש כי:

הכרה ניתנת בזאת לקשר ההיסטורי של העם היהודי לארץ ישראל ולנימוקים להקים מחדש את ביתו הלאומי בארץ זו [הדגשת המחבר].⁵¹

כדי לאפשר את יישומו של המנדט, ובלי לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של כלל התושבים, נדרש הכוח המנדטורי לנקוט כמה צעדים לרבות קידום הגירה

יהודית ועידוד "התיישבות צפופה של יהודים על הקרקע"; חקיקה של חוק לאום כדי לאפשר ליהודים תושבי הקבע בפלשתינה לרכוש אזרחות; וקביעתה של השפה העברית כאחת השפות הרשמיות של פלשתינה.⁵²

התוצאה של המנדט בפלשתינה הייתה אפוא לא רק להעניק הכרה בין-לאומית מוגברת לתביעה היהודית למדינה, ולא רק ליצור את התנאים למימושה, אלא לשנות את היעד של כינון מדינה יהודית ממדיניות מועדפת למחויבות בין-לאומית חוקית.

מחויבות בין-לאומית זו לשאיפה הציונית, כפי שהתבטאה במנדט, עמדה במבחן קשה של התנגדות ערבית קולנית ואללימה. מנהיגים ערבים, עם מעט יוצאים מן הכלל ראויים לציון,⁵³ דחו את עצם הרעיון של הגדרה עצמית יהודית בפלשתינה ושללו את חוקיות המנדט. האלימות שהתלקחה בהמשך בין יהודים לערבים תושבי פלשתינה המנדטורית והשיקולים הגאופוליטיים המשתנים, הניעו מהלכים לשקול מחדש או להתכחש למחויבות כלפי מדינה יהודית, כפי שמעידים הנייר הלבן הבריטי משנת 1939⁵⁴ וההמלצות של ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית משנת 1946.⁵⁵

אף על פי כן, תגובתה הסופית של הקהילה הבין-לאומית להתנגדות הערבית הייתה לא לנטוש את יעד הריבונות היהודית אלא לאמץ את תפישת החלוקה של פלשתינה לשתי מדינות, יהודית וערבית. לימים, התבטאה עמדה זו בשני מסמכים מרכזיים – דוח ועדת פיל מ-1937 ומשמעותית עוד יותר, החלטת החלוקה של העצרת הכללית של האו"ם מ-1947. שני המסמכים הללו אישרו את הלגיטימיות ההיסטורית לכינונה מחדש של מדינה יהודית בעודם מאמצים את ההצעה לכוון לצדה מדינה פלסטינית.⁵⁶

אכן, מסמכי חלוקה מוקדמים אלו – אשר מאשרים במפורש את רעיון המדינה היהודית – מבשרים על מסגרת פתרון שתי המדינות של ימים אלו. בהקשר היסטורי זה, מצטיירת המחלוקת העכשווית סביב רעיון המדינה היהודית כחלק מפתרון שתי המדינות כתמוהה. ככלות הכול, הבסיס המושגי וההיסטורי לדגם שתי המדינות מעוגן בצורך לאפשר את ביטוין של תביעות לאומיות מתחרות, יהודית וערבית. מכאן יוצא שאימוץ חזון שתי המדינות משמעו אימוצן של תביעות נפרדות להגדרה עצמית, יהודית ופלסטינית, במדינות ריבוניות בהתאמה.

חומר הרקע על שני הדוחות הוא מאלף. ועדת פיל הוקמה על ידי בריטניה ב-1936 בעקבות פרוץ המהומות והאלימות הערבית כנגד תושביה היהודים של פלשתינה. חברי הוועדה, לאחר ששמעו מגוון רחב של דעות, הסיקו שכל פתרון לסכסוך הפלסטיני זולת חלוקה יהיה בלתי ישים או שיסתור את המחויבות

המוסרית והמדינית של בריטניה. הוועדה, שעה שגוננה על תפישת החלוקה למדינה ערבית ולמדינה יהודית, טענה כדלקמן:

חלוקה מאפשרת ליהודים במלוא המובן לכנות את ביתם הלאומי שלהם; כי היא ממירה אותו למדינה יהודית. אזרחיה יוכלו להכניס מספר יהודים גדול ככל שהם עצמם מאמינים שיוכלו לקלוט. הם יממשו את היעד המרכזי של הציונות – אומה יהודית, נטועה בפלשתינה, המעניקה לנתיניה מעמד זהה לזה שלאומים אחרים בעולם מעניקים לנתיניהם. הם יחדלו סוף-סוף לחיות חיי מיעוט... הן ליהודים הן לערבים החלוקה מזמנת סיכוי – שאין בשום מדיניות אחרת – שיקנה להם את ברכת השלום שאין לה שיעור.⁵⁷

תחושות אלו לוּו בתמיכה בין-לאומית עצומה כאשר בריטניה הצהירה על כוונתה לסיים את המנדט וגלגלה את "שאלת פלשתינה" לפתחו של האו"ם. בתגובה לבקשה הבריטית, העצרת הכללית של האו"ם הקימה לראשונה ועדה מיוחדת לפלשתינה (אונסקופ) במאי 1947. אונסקופ, עם נציגים מאחת עשרה מדינות, נקראה לחקור את שורש המחלוקת בפלשתינה, ובמידת האפשר לתכנן פתרון.⁵⁸ על רקע השואה, וכעד לוועדת פיל, סיכם דוח אונסקופ כדלהלן:

מנדט חבר הלאומים, כאחת המחויבויות העיקריות של הסמכות המנדטורית, אפשר את מימוש ההגירה היהודית והעניק ליהודים הזדמנות, באמצעות הגירה בהיקף גדול, ליצור בסופו של דבר מדינה יהודית בעלת רוב יהודי. הצהרת בלפור והמנדט כאחד כללו מחויבויות בין-לאומיות לעם היהודי בכללותו... משתמע מהטעון היהודי לפיו הבית הלאומי יוכל להיות מוגן מפני השתלטות ערבית רק כאשר יעמוד ברשות עצמו, כי מדינה יהודית עצמאית בכל או בחלק מפלשתינה הינה האמצעי היחיד לערוב להבטחת המנדט לכונן בית לאומי יהודי.⁵⁹

אולם, דוח אונסקופ הכיר בכך שמחויבויות אלו מוכרחות היו להתחשב במציאות המורכבת בשטח ולשקול אותה כנגד מחויבויות שניתנו, וזכויות שנתבעו, על ידי האוכלוסייה הערבית בפלשתינה.⁶⁰ הוועדה פסלה את רעיון המדינה האוניטרית, יהודית או ערבית, את רעיון המדינה הדו-לאומית או את רעיון מדינת הקנטונים. במקומם, הרוב בדוח אימץ את חלוקת פלשתינה למדינה יהודית וערבית, עם איחוד כלכלי ותוך כיבוד עקרונות הדמוקרטיה וזכויות המיעוט. בדוח נכתב כי:

התביעות על פלשתינה של ערבים ויהודים, שלשתיהן תוקף, לא ניתנות לגישור, וכך... בין כל הפתרונות שקודמו, החלוקה תוכל להציע את ההסכם המציאותי והמעשי ביותר וליצור, בסבירות הגבוהה ביותר, בסיס ישים כדי להיענות לתביעות ולשאיופות הלאומיות של שני הצדדים.⁶¹

היה זה דוח אונסקופ שהניח את היסודות שאומצו על ידי העצרת הכללית של האו"ם להחלטת החלוקה 181. ב-29 בנובמבר 1947 אומצה ההחלטה בהצבעה של שלושים ושלושה בעד ושלושה עשר נגד (ועשרה נמנעו). ההחלטה המליצה רשמית על סיום המנדט הבריטי וחלוקת פלשתינה למדינה יהודית ולמדינה ערבית. ההחלטה – שמציינת את המושג "מדינה יהודית" לא פחות משלושים פעם – עקבה במידה רבה אחרי המלצות אונסקופ לעניין הפרמטרים המשפטיים והמעשיים לחלוקה, ובעיקר, העניקה גושפנקה רשמית של האו"ם לעצם התפישה של מדינה יהודית.

על אף שהדחייה האלימה של ההחלטה על ידי מדינות ערב מנעה את יישומה, ההחלטה כשלעצמה מספקת ראיה חותכת להיקף התמיכה הבין-לאומית בריבונות היהודית בהקשר של החלוקה. מנקודת מבט משפטית, כינונה לימים של ישראל במאי 1948 וקבלתה לאו"ם בשנה שלאחר מכן לא התבססו רשמית על החלטה 181, שנותרת לא מיושמת. אף על פי כן, ברור מתוך ההקשר המדיני שבו התרחשו האירועים שאותן מדינות שהכירו במדינה החדשה ותמכו בקבלתה למשפחת האומות עשו כן, לפחות בחלקו, על שום שלא פקפקו במעמד היהודים כעם וראו בכינונו של בית יהודי לאומי בפלשתינה כדבר הכרחי ולגיטימי.⁶²

כפי שנדון לעיל, עם קום מדינת ישראל וקבלתה לאו"ם, פחתה הדחיפות להשגת הכרה נוספת בה כמדינה יהודית. בשעתו, ההכרה בישראל הצטיירה כשם נרדף להגדרה עצמית יהודית. בעוד שההתנגדות הערבית למדינה היהודית נותרה נרחבת, נציגי ישראל יכלו לרוות נחת מכך שמרכיב עיקרי במפעל הציוני הוגשם ומכך שהמדינה היהודית קנתה לה מקום במשפחת העמים, גם אם עדיין לא באזור שהייתה חלק ממנו.

היסטוריה של המשא ומתן

ראוי לציון הוא שבהיסטוריה של תהליך השלום, הנושאים ונותנים הפלסטינים לא תמיד התקוממו נגד הודאה באופייה היהודי של ישראל. על אף שטענו לזכות השיבה לפליטים הפלסטינים (בעודם מראים נכונות לשאת ולתת על אופן יישומה) והגנו על זכויות המיעוט של אזרחי ישראל הערבים-פלסטינים, נדמה שהנושאים ונותנים הפלסטינים – החל ביאסר ערפאת עצמו – לא ראו בתביעה להכרה את הבעייתיות והמורכבות שהם רואים בה כיום.

אין בכך כדי לומר שהנציגים הפלסטינים הכירו בלגיטימיות ההיסטורית של הגדרה עצמית יהודית או בנרטיב הציוני. יש לכך מעט מאוד עדות. אך בהקשר של תהליך המשא ומתן לשלום, מנהיגי אש"ף ונושאי ונותניו הפגינו מידה מסוימת של סובלנות כלפי, וקבלה של, תביעות לאום יהודי, לצד התביעות הפלסטיניות.

בהצהרת העצמאות הפלסטינית (מ-15 בנובמבר 1988 באלג'יר) למשל, הוכרה החלטת העצרת הכללית של האו"ם 181 כמחלקת את פלשתינה ל"שתי מדינות, אחת ערבית ואחת יהודית" והמקור (בה"א הידיעה) "ללגיטימציה בין-לאומית כבטוחה לזכויות הערבים הפלסטינים לריבונות".⁶³

בנאומו לפני העצרת הכללית של האו"ם חודש לאחר הצהרת אלג'יר, שב וחזר ערפאת על עמדתו של אש"ף שחרף "העוול ההיסטורי שנעשה לבני עמנו", החלטת החלוקה הקוראת לכינון של "שתי מדינות בפלשתינה, האחת ערבית פלסטינית והאחרת יהודית... ממשיכה לעלות בקנה אחד עם דרישות הלגיטימציה הבין-לאומית".⁶⁴

הד לתחושות אלה נודע לימים בנציגות הפלסטינית לוועידת מדריד לשלום ב-1991, שהכריזה על הצהרת 1988 כמסמלת את השלמתו של העם הפלסטיני עם פתרון שתי המדינות שהתבסס על החלטה 181 – אותה החלטה שנדחתה באופן גורף ארבעים שנה קודם לכן בדיוק מהטעם שהכירה בריבונות יהודית.⁶⁵ גם אם אין בקביעות אלה כדי לאותת על קבלה פלסטינית רשמית של טענות לזכויות יהודיות היסטוריות בפלשתינה, יש בהן כדי לרמז על נכונות להשלים עם התמיכה הבין-לאומית הניכרת העומדת מאחורי רעיון מדינת הלאום היהודי. חשוב מכול, באימוצה של החלטה 181 כמקור ה"לגיטימציה הבין-לאומית", כרכו הנציגים הפלסטינים את ההצדקה לריבונות פלסטינית בהכרה בריבונות יהודית מקבילה.⁶⁶ השוואה עם אמנת אש"ף מ-1968 – לפיה "חלוקת פלסטין ב-1947 וכינונה של מדינת ישראל הם לחלוטין לא חוקיים, ו"היהדות, בהיותה דת, איננה לאום עצמאי" – אינה מאפשרת להתעלם מחשיבותה של הצהרת 1988.⁶⁷ בעוד שנושא זה לא היה למרכיב בולט בהסכמי הביניים של שנות התשעים בין ישראל לאש"ף, הוא שב ועלה בהקשר של המשא ומתן על הסכם הקבע שניהלו ראש הממשלה אהוד ברק והיושב ראש ערפאת וגם במשא ומתן בוועידת אנאפוליס לשלום ב-2007–2008.

על פי הסכמי הביניים, אש"ף קיבל רשמית את זכותה של ישראל להתקיים בשלום ובביטחון, כפי שהשתקף בעיקר מחלופת המכתבים בין ערפאת וראש הממשלה יצחק רבין שקדמה להצהרת העקרונות שניתנה ב-13 בספטמבר, 1993, ונקט צעדים כדי לשנות את אמנת אש"ף בהתאם.⁶⁸ אולם ייתכן כי נושא זכויות הלאום היהודי לא עלה בפרוטרוט בשל העובדה שרק סוגיות ביניים עלו במשא ומתן בעת הזו ולא הסכם קבע או המדינה הפלסטינית.

אף על פי כן, בעת המשא ומתן בין ראש הממשלה אהוד ברק והיו"ר ערפאת על הסדר הקבע עלתה סוגיית המדינה היהודית באין ספור הזדמנויות, ובפרט בהקשר של המשא ומתן בשאלת הפליטים. אז, כמו היום, ראו הנושאים ונותנים

הישראלים בתביעה הפלסטינית לזכות שיבה לפליטים אל תוך שטחה הריבוני של ישראל איום על מעמדה של ישראל כמדינה יהודית, וניסו לפתור את תביעות הפליטים באופן שעלה בקנה אחד עם אינטרס מהותי זה.

נושא ההכרה זכה לתשומת לב ישירה במסגרת מה שכונה הפרמטרים של קלינטון מדצמבר 2000 – מאמץ של הרגע האחרון של הנשיא ביל קלינטון להתוות תנאים להסכם אפשרי בטרם יסיים את כהונתו. בהתייחסו לנושא שיבת הפליטים ציין הנשיא קלינטון שישראל לא תוכל להסכים לזכות הגירה ש"תאיים על אופייה היהודי של המדינה". וכך קבע:

כל פתרון, יהיה... חייב לעלות בקנה אחד עם גישת שתי המדינות ששני הצדדים קבלו כדרך לסיים את העימות הישראלי-פלסטיני. מדינת פלסטין חדשה עומדת להיווסד כמולדת של העם הפלסטיני, בדיוק כשם שישראל נוסדה כמולדת העם היהודי.⁶⁹

בולטת במיוחד העובדה שההסתייגויות המפורטות והמקיפות שהגיש אש"ף לפרמטרים של קלינטון בראשית 2001, לא קראו תיגר על עקרון היסוד שהנשיא קלינטון דגל בו והוא שנושא הפליטים ייושב באופן שעולה בקנה אחד עם תפישת שתי המדינות לשני עמים – אחת פלסטינית ואחת יהודית. בעוד שהפלסטינים הסתייגו מהצעותיו המעשיות של קלינטון, לא זו בלבד שלא ערערו על המסגרת התפישתית אלא הם ציינו במפורש את נכונותם לחשוב "בגמישות וביצירתיות" בנושא יישום שיבת הפליטים כדי, בין היתר, "להכיל את החששות הישראליים".⁷⁰

ככל הנראה אין לייחס חשיבות יתרה להשמטה פלסטינית זו, אך כן ראוי להציון העובדה שהד לה עלה לימים ברשומות של היו"ר ערפאת. במאמר **לניו יורק טיימס** בפברואר 2002, ערפאת הסביר "אנחנו מבינים את החששות הדמוגרפיים של ישראל ומבינים כי את זכות השיבה של הפליטים הפלסטינים, זכות מובטחת בחוק הבין-לאומי ובהחלטת האו"ם 194, יש ליישם באופן שלוקח בחשבון חששות אלה".⁷¹ לאחר מכן, בריאיון לעיתון **הארץ** מיוני 2004, נשאל ערפאת במפורש אם הוא מבין ש"על ישראל להמשיך ולהיות מדינה יהודית". הוא ענה "בוודאי, בוודאי, אמרתי להם שקיבלנו זאת רשמית ובגלוי ב-1988".⁷² תחושות אלה, אף כי הובעו כמס שפתיים בלבד, בכל זאת מאותתות על נכונותו של ערפאת להכיר בפומבי בלגיטימיות של השאיפה הישראלית לשמר את אופייה היהודי של המדינה באופן שהנהגה הפלסטינית הנוכחית אינה מוכנה לשקול, לפי שעה.

סוגיית ההכרה בישראל כמדינה יהודית שבה ועלתה על שולחן המשא ומתן רק עם השקתן של השיחות על מעמד הקבע בחסות תהליך אנאפוליס. שנות הטרור

והאלימות שחלפו ממשבר השיחות המוקדמות על מעמד הקבע ועד לחידוש באנאפוליס בשנת 2007, הקנו לנושא ממדים חדשים כבדי משקל עבור שני הצדדים. עבור המנהיגים הישראלים, תהליך הדה-לגיטימציה של המדינה היהודית באזור ומעבר לו הקנה לנושא ההכרה חשיבות עליונה. עבור מנהיגים פלסטינים, התביעה להכרה שימשה עדות נוספת לכך שישראל מעוניינת להגן על האינטרסים שלה אבל לא להיענות לאלה של הפלסטינים.

במסגרת המשא ומתן באנאפוליס, הן ראש הממשלה אהוד אולמרט והן שרת החוץ לבני חתרו להכרה פלסטינית בישראל כמולדת יהודית, אך בני שיחם הפלסטינים חששו מן המניעים הישראליים וסירבו לוותר. כפי שידון בהמשך, בתקופה זו דיפלומטים ישראלים זקפו לזכותם הצלחה מסוימת בגיוס הכרה מחודשת בישראל כמדינה יהודית מכמה אישים בין-לאומיים חשובים, אך נציגים פלסטינים היו נחושים בעליל שלא להשתעשע ברעיון.

בעוד שקצרה היריעה במאמר הנוכחי לחקור בפרוטרוט את הסיבות לעמדה זו בעת המשא ומתן באנאפוליס, ניתן להציע בקצרה – מעבר להתנגדות עקרונית לתביעה – כמה הסברים אפשריים. אפילו בקרב אותם בני שיח פלסטינים שאולי היו מוכנים, ביחידות, לשקול הכרה בזכויות קולקטיביות יהודיות באופן כלשהו, העיתוי של התביעה הישראלית – בפתח תהליך אנאפוליס – הפך אותה לבלתי קבילה מנקודת מבטם מכמה טעמים.

ראשית, בעיני הנושאים ונותנים הפלסטינים נתפשה התביעה כניסיון לקבוע מראש את פתרון סוגיית הפליטים ולכן סירבו אפילו לשקול נוסחאות כלשהן מחוץ למסגרת הסכם שהתייחס ופתר סוגיה זו. שנית, מההיבט הטקטי, העוצמה שהפעיל הצד הישראלי בדרישה זו על בני שיחו הפלסטינים הצביעה על ערכה כקלף מיקוח, וכתוצאה מכך, לא הראו הפלסטינים נכונות להיעתר לה ללא תמורה ניכרת. לבסוף, נציגיו של המיעוט הערבי-הפלסטיני הישראלי בצד אישי חמאס הופיעו, באופן שלא נראה בעשור הקודם, כדי להתריע בפני ההנהגה הפלסטינית על כל קבלה רשמית של מדינה יהודית. ההנהגה הפלסטינית המוחלשת, שחששה העמוק מפני ביקורת והאשמות בגידה מטעמים של ויתורים שנויים במחלוקת, פשוט חסרה את הנטייה להיענות לדרישה כזו, לפחות בהיעדר הסכמה ארוכת טווח.

מאז הושעה המשא ומתן באנאפוליס בשלהי 2008, ישראל המשיכה לעמוד על חשיבות ההכרה במדינה יהודית במסגרת של הסכם שלום. לכל רוחב הספקטרום המדיני בישראל קיימת תמיכה רחבה יחסית בקידומה של תביעה זו. אך עד כה הצד הפלסטיני לא אותת על נכונותו להתגמש בנושא, ואישים פלסטינים וערבים ביטאו מחדש את התנגדותם לאחר חידוש השיחות הישירות בספטמבר 2010.⁷³

מצדו, יושב הראש מחמוד עבאס, הגם שהקפיד להימנע מלהכיר בזכויות הגדרה עצמית יהודית, הראה לאחרונה נכונות להודות בפומבי בהיסטוריה של נוכחות יהודית בפלשתינה⁷⁴ ולא תמיד בחל בשימוש במושג "שתי מדינות לשני עמים".⁷⁵ ואמנם, בניגוד להערותיו של נתניהו,⁷⁶ השליח האמריקאי המיוחד ג'ורג' מיטשל חזר וקבע בתדריכים שונים ששני המנהיגים אכן לפחות הסכימו שמטרת המשא ומתן צריכה להיות הקמתן של "שתי מדינות לשני עמים" במקום רק "שתי מדינות".⁷⁷

כפי שייטען בפרקי ההמשך, ייתכן שמקצת מההתנגדות הפלסטינית לתביעה זו נסבה יותר על ההקשר שבו הועלתה התביעה והאופן שבו היא נוסחה מאשר על התפישה עצמה. ייתכן שבזמן הראוי ובהקשר והניסוח ההולמים, רעיון ההכרה ההדדית בזכויות לאום פלסטיני ויהודי יתקבל על ידי מי שמחויבים למסגרת שתי המדינות ולהסכם שיביא לקץ הסכסוך. אך כדי להעמיד הצעה זו במבחן, עלינו בראש ובראשונה להתמודד עם ההתנגדויות המהותיות שהועלו כנגד התביעה, ועם הממדים המנופחים והמטעים שהנושא צבר בשיח הציבורי הישראלי והפלסטיני.

דוגמאות עדכניות של הכרה

לפני שנפנה לטיעונים שהועלו על ידי מתנגדי ההכרה, יש להסב תשומת לב קצרה לביטויי התמיכה הבין-לאומית האחרונים לתביעה זו. ככל שגברו מאמצי הדה-לגיטימציה של פניה היהודיים של המדינה, כן הגבירו המנהיגים הישראלים את מאמציהם לגייס הכרה בין-לאומית מחודשת לישראל כמדינת לאום יהודי. במיוחד במהלך כהונתם של ראשי הממשלה שרון ואולמרט, ננקט מאמץ דיפלומטי מרוכז כדי לגייס תמיכה בין-לאומית לתביעה זו, בצד תביעות נמשכות להכרה מטעם ההנהגה הפלסטינית.

בהקשר זה, ארצות הברית תחת הנהגתם של שני הנשיאים בוש ואובמה מעניקה תמיכה עקבית וברורה למושג המדינה היהודית. כבר בנובמבר 2001, קבע מזכיר המדינה קולין פאוול:

שני הצדדים ייאצו להתמודד עם אמיתות צרופות אודות הכיוון אליו מועדות פניו של תהליך זה שעה שהם נפנים לאתגרים של משא ומתן על הנושאים שבהסדר הקבע. על הפלסטינים להסיר כל ספק, פעם אחת ולתמיד, מכך שהם מקבלים את חוקיותה של ישראל כמדינה יהודית. עליהם להבהיר כי מטרתם היא מדינה פלסטינית בצד ישראל, לא במקום ישראל, שלוקחת בחשבון באופן מלא את כל צורכי הביטחון של ישראל.⁷⁸ [הדגשת המחבר]

הצהרות דומות מפי אינ-ספור נושאי משרה אמריקאים בכירים חזרו ונשנו במהלך כהונתו של ממשל בוש.⁷⁹ הגדיל לעשות הנשיא בוש עצמו שצוטט תכופות בכתובים בהצהרות של התחייבות ארצות הברית ל"ישראל כמדינה יהודית וכמולדת לעם היהודי".⁸⁰ ביטויים כאלה נכללו במכתבו לראש הממשלה אריאל שרון מאפריל 2004 בהם אישר כי "ארצות הברית מחויבת עמוקות לביטחונה של ישראל ולרווחתה כמדינה יהודית".⁸¹

כלל, גישה זו רווחת גם תחת ממשל אובמה, אשר מראשיתו הצהיר על כוונתו לחתור לקראת מדיניות של "עבודה עם הישראלים והפלסטינים להגשמת היעד של שתי מדינות: מדינה יהודית בישראל ומדינה פלסטינית המתקיימות זו לצד זו בשלום ובביטחון".⁸² מזכירת המדינה הילרי קלינטון והשליח המיוחד ג'ורג' מיטשל חזרו תדיר על מסר זה, והנשיא אובמה מתייחס לישראל באופן עקבי כמדינה יהודית או כמולדת העם היהודי, לרבות בנאומו האחרון לפני העצרת הכללית של האו"ם.⁸³ לאחרונה, דובר מחלקת המדינה האמריקאית פיליפ קראולי הגיב לשאלות אודות תביעתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו להכרה, במונחים אלו:

הכרנו בטבעה המיוחדת של מדינת ישראל. זוהי מדינתו של העם היהודי. זוהי גם מדינתם של אזרחים אחרים בעלי אמונות אחרות... אנחנו מבינים את השאיפה הזאת, וראש הממשלה דיבר אתמול על כך שבדיוק כשם שהם שואפים למדינה עבור העם היהודי במזרח התיכון, כך הם מבינים את שאיפותיו של העם הפלסטיני למדינה משלו.⁸⁴

ביטויי הכרה דומים השמיעו כמה אישים אירופיים ובין-לאומיים, על אף שרבים אחרים העדיפו לדבוק בשפת "שתי המדינות" מאשר להזדקק למונחים שידועים כשנויים במחלוקת מנקודת מבטם של הערבים והפלסטינים. נשיא צרפת ניקולה סרקוזי,⁸⁵ קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל,⁸⁶ ראש ממשלת איטליה סילביו ברלוסקוני,⁸⁷ ראש ממשלת ספרד לשעבר חוסה מריה אסנאר, ונשיא פרו לשעבר אלחנדרו טולדו⁸⁸ נמנים עם מי שלאחרונה הביעו תמיכה פומבית במעמדה של ישראל כמדינה יהודית.

בתוך האיחוד האירופי, התפישת של "שתי מדינות לאום" אושרה בקונצנזוס בוועידת אירומד (EuroMed) בליסבון בשנת 2007,⁸⁹ בהשתתפות נציגים ערבים ופלסטינים. באורח דומה, מרכז הפיקוח האירופי על גזענות ושנאת זרים (כיום הסוכנות האירופית לזכויות יסוד) הגדיר את שלילת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית כצורה של אנטישמיות⁹⁰ – ניסוח שאומץ לימים על ידי מחלקת המדינה האמריקאית ויחידות רלוונטיות של הארגון לביטחון ושיתוף פעולה באירופה.

לבסוף, ניתן להזכיר את קופי אנאן, המזכיר הכללי לשעבר של האו"ם, אשר בנאום הפרידה שלו על המזרח התיכון בפני מועצת הביטחון קרא לפתרון "אשר מכבד את זכויות הפליטים הפלסטינים ועולה בקנה אחד עם פתרון שתי המדינות ועם אופי המדינות באזור".⁹¹

הבעות כאלה של הכרה, חרף התנגדות ערבית ופלסטינית, מצביעות על מחויבות מתמשכת – לפחות של חלק מן הקהילה הבין-לאומית – לרציונל שביסוד שתי מדינות הלאום, אותו רציונל שמלכתחילה הכתיב את ההיגיון שבחלוקה. כפי שייודע בפרקים הבאים, לשחקנים בין-לאומיים עשוי להיות תפקיד מהותי יותר בקידום פתרון לסוגיה זו על ידי כך שיפתחו נוסחה שתתייחס לחששות הפלסטינים הלגיטימיים ובה בעת תידרש דייה לצורכי הליבה של ישראל.

פרק שלישי: התנגדויות פלסטיניות, ערביות ואחרות

גם אם התביעה להגדרה עצמית יהודית, בצד זכויות פלסטיניות מקבילות, נהנית מתמיכה היסטורית ובינ-לאומית ניכרת, נותרה ההכרה בה בעייתית מאד עבור מנהיגים פלסטינים וערבים. ואמנם, נציגים פלסטינים וערבים התנגדו להכרה כזאת בעקביות גוברת והולכת, משלל טעמים, וככלל באותה מידת שכנוע עצמי שהפגינו חסידי התביעה הישראלים.

בשל המשקל הגובר שמיוחס לסוגיה זו בהקשר של המשא ומתן, קיבל פתרונה חשיבות מכרעת בקידום חזון השלום הישראלי-פלסטיני. עד עתה נעדר מאמץ רציני לבחון את התביעה לגופה, לצד שיקול רציני של ההתנגדויות המהותיות שהעלה הצד הפלסטיני והאופן שבו ניתן יהיה להיענות להן בפועל.

עבור מי שפוסלים את דגם שתי המדינות, או מאמינים שיש לזנוח את עצם הרעיון של מדינת לאום, הטיעון בזכות ההכרה בזכויות לאום פלסטיני ויהודי ייפול על אוזניים ערלות. אך ראויות יותר לתשומת לב ההתנגדויות לתביעה בהכרה שהועלו על ידי מי שלכאורה סומכים את ידיהם על פתרון שתי המדינות. קולות אלו מאמצים בגלוי את החלוקה כדגם המעשי שאין בלתו לפתרון הסכסוך, ובכל זאת נרתעים מלתמוך בהסכם שמעניק גושפנקה פומבית לזכויות ההגדרה העצמית היהודית והפלסטינית כאחת.

למי שטוענים שהסירוב להכיר בישראל כמדינה יהודית מחפה על דחייה מושרשת מפני פתרון שתי המדינות עצמו (ללא קשר לרטוריקה סותרת), חשוב להראות שניתן להתגבר על כל החששות הלגיטימיים הנלווים בדבר הכרה. בה במידה, למתנגדי ההכרה, שלמרות זאת מצהירים על תמיכתם בחזון שתי המדינות, יש עניין להוכיח שהתנגדותם אינה נובעת מהסתיוגות מהותית מרעיון הדו קיום הישראלי-פלסטיני בשתי מדינות ריבוניות. הסעיף הבא מנסה לבחון אתגרים אלה ביתר פירוט.

דרישה מיותרת

אולי ההתנגדות הישירה ביותר לתביעה בהכרה היא שזו הינה פשוט מיותרת. גם אם היא חוקית תיאורטית, היא מצטיירת בעיני אחדים כמסבכת את המשא ומתן המורכב מאד כבר דיו.

מלכתחילה חשוב להבדיל בין הלגיטימיות של זכות ההגדרה העצמית של העם היהודי לבין העמידה על כך שזכות זו תוכר במפורש כחלק מהסכם מדיני. מי שטוענים שהכרה בהגדרת מעמדה של ישראל כמדינה יהודית אינה הכרחית, אינם צריכים לראות בהגדרה עצמה דבר לא לגיטימי. הסכמי שלום רבים עוקפים או מעמעמים נושאים, שהגם שהם לגיטימיים ואפילו מוסכמים, אשר נחשבים טעונית מדי מבחינה מדינית כדי שצד זה או אחר יכיר בהם בפומבי.

שלא במפתיע, נציגים פלסטינים רוחשים ספקנות עמוקה כלפי הצורך האמיתי בהכרה רשמית כזאת. הם ממהרים לציין שבהסכמי השלום עם מצרים וירדן לא נתבעה ואף לא הושגה הכרה בישראל כמדינה יהודית. ואמנם, נושא ההכרה אינו מופיע בהסכמים בין ישראל ואש"ף כנושא שיש ליישבו במסגרת משא ומתן על הסדר הקבע. נציגים פלסטינים אף טוענים שהמסקנה להכרה במדינה פלסטינית אינה תולדה של הכרה בזכויות היהודים אלא במדינת ישראל – וזו כבר מומשה בחליפת מכתבים ב־1993 בין היושב ראש ערפאת וראש הממשלה יצחק רבין, ולפיהם אש"ף אשש "את זכותה של מדינת ישראל להתקיים בשלום ובביטחון". עוד הם טוענים, כפי ששב וטען גם היושב ראש עבאס, כי ישראל רשאית להגדיר את אופייה הפנימי אך אל לה לנסות ואין לה גם צורך להשיג הכרה פלסטינית בהגדרה זו.⁹²

נציגים פלסטינים וערבים אינם לבדם בהטלת ספק בנחיצותה של ההכרה. מצטרפים אליהם ישראלים ידועי שם, שאף כי לרבים מהם מוניטין של חסידים נאמנים של אופייה היהודי של ישראל, הם מתנגדים לבקש עבודה הכרה פלסטינית.⁹³

עבור ישראלים אחדים, ניתוח עלות-תועלת פשוט אינו מצדיק חתירה להכרה. הסיכוי שתושג הכרה כזאת הוא בעיניהם קלוש למדי – אם לא ילווה בוותיקים ישראלים נכרים ויקרים. המצדדים בגישה זו אף טוענים כי הדגש שניתן למה שבמהותו יסתכם בתועלת רטורית, בא על חשבון דרישות קונקרטיות יותר שיהיה צורך להיענות להן כדי שישראל תאשר הסכם.

מתנגדים ישראלים להשגת הכרה מוסיפים לטעון כי גם בלעדיה הסכם על מעמד קבע ישרת את מכלול האינטרסים של ישראל. באשר להם, כיבוד הזכויות היהודיות הקולקטיביות לא יושג מתוך הכרה רשמית אלא מתוך מציאות בת קיימה של פתרון שתי המדינות. לדעתם, תביעה להכרה כזאת דוחקת את הקץ ומסרבלת את המאמצים להגיע להסכם קביל על שתי מדינות (גם אם לא אופטימלי), הישג אשר כשלעצמו עשוי לתרום באופן משמעותי להמשך הלגיטימיות של ישראל כמדינה יהודית. בהתחשב במגמות הדמוגרפיות והאזוריות, לפי השקפה זו, היעדר

הסכם – ולא היעדר הכרה – הוא האתגר הגדול ביותר העומד בפני אופייה היהודי של ישראל.

ישראלים אחרים שוללים את רעיון ההכרה בעיקרון. לדידם, הלגיטימיות של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי גלומה ומובנת מאליה. הם רואים את עצם המרדף אחר הכרה חיצונית כמשפיל וכמסוכן בהיותו מודה במשתמע שהלגיטימיות של ישראל כמדינה יהודית פתוחה לשאלה. דעה זו נוסחה בתקיפות רבה על ידי אבי הליכוד מנחם בגין, אשר בנאומו הראשון לכנסת כראש ממשלה ב-1977 הסביר את עמדתו במונחים מוחלטים:

אני מבקש להצהיר כי ממשלת ישראל לא תבקש משום אומה, קרובה או רחוקה, אדירה או קטנה, להכיר בזכות קיומנו. זכות הקיום? לא היה עולה על דעתו של אף בריטי, צרפתי, בלגי או הולנדי, הונגרי או בולגרי, רוסי או אמריקאי, לבקש לעמו הכרה בזכות קיומו. קיומם כשלעצמו הוא זכות קיומם. נכון הדבר גם לגבי ישראל. לנו הוענקה זכות הקיום על ידי אלוהי אבותינו, בהנף שחר הציביליזציה האנושית, לפני כארבעת אלפים שנים. עבור זכות זו, שקודשה בדם יהודי מדור לדור, שילמנו מחיר חסר תקדים בתולדות העמים. עובדה זו בוודאי אינה מפחיתה או מחלישה את זכותנו. נהפוך הוא. על כן שב אני ומדגיש שאיננו מצפים מאיש לבקש, בשמנו, שתוכר זכותנו להתקיים בארץ אבותינו. הכרה אחרת נחוצה בינינו לבין שכנינו: הכרה בריבונות ובצורך ההדדי בחיים של שלום והבנה. זוהי ההכרה ההדדית לה אנו מייחלים: ועבורה נעשה כל מאמץ אפשרי.⁹⁴

בתגובה לשיקולים אלה, חסידי ההכרה מניחים שלושה טיעוני ליבה מדוע הכרה במדינה יהודית היא מרכיב חיוני עבור כל הסכם ישראלי-פלסטיני. נבחן כל אחד בתורו. טיעונים נוספים שעולים מהיבט אסטרטגי רחב יותר יידונו בפרק הבא.

התייחסות ללב הסכסוך

קשה להתכחש לכך שהסירוב הערבי והפלסטיני להכיר בזכויות ההגדרה העצמית היהודית מסביר לפחות מקצת מחוסר היכולת להשתלט על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בעוד שהמידה בה הסירוב מזין את העימות – לעומת גורמים אחרים – נתונה לוויכוח, הרי שהכישלון החרוץ לקבל את חוקיותן של זכויות הלאום היהודי היה למאפיין עקבי ומדרבן של המדיניות ושל הרטוריקה הפלסטיניות והערביות הרחבות יותר מאז פרוץ הסכסוך.

חסידי ההכרה הישראלים מתקשים לדמיין קץ אמיתי לסכסוך מבלי שהצד האחר ישלים, לבסוף ובכנות, עם זכויות קיבוציות יהודיות, בצד זכויות פלסטיניות.

במלים של המלומד הישראלי שלמה אבינרי, "אם הכרזת מלחמה נגד המדינה היהודית, האם חתימה על הסכם שלום עם אותה מדינה אינו מחייב אותך לקבל אותה?"⁹⁵

במידה מסוימת אין זה נושא מדיני בלבד אלא נושא רגשי ופסיכולוגי. בקרב חסידי ההכרה מקנן חשד ישראלי שכיח ולפיו מאחורי הסירוב העקרוני להכיר בזכויות היהודים מסתתרת שאיפה רדומה להמשיך להתנגד בפועל להגדרה עצמית יהודית.⁹⁶ ולמצער, התנגדות להכרה מצטיירת כמאותתת על סירוב להתמודד עם אותם אלה בחברה הערבית והפלסטינית שימשיכו להפגין נגד הגדרה עצמית יהודית גם לאחר שיושג הסכם השלום החמקמק.

ואמנם, הסיבה שבני השיח הפלסטינים מתקשים כל כך לקבל את ההכרה היא בדיוק הטעם שבגינו אחדים בצד הישראלי רואים בנחיצותה. התביעה רכשה לה אפוא תכונה של נייר לקמוס באשר לכוונות הפלסטיניות האמיתיות. לרבים בישראל, ההכרה בזכויות היהודים תעניק חיזוק חיוני לכך שמשוהו מהותי ועמוק התרחש בחברה הערבית והפלסטינית אשר מצביע על האפשרות שהסכם שלום עתידי יהיה יותר מאשר פיסת נייר וייצג מחויבות כנה לקץ כל התביעות.

ברמה מהותית, התביעה להכרה מקורה בשכנוע פנימי ששלום אמת דורש מכל צד להיאבק בשדים שלו ולגבור עליהם. לפי השקפה זו, נחישותם של הצדדים לשאת ולתת על הסכם ששם קץ לסכסוך ולא רק מדכא אותו זמנית – הסכם שמושרש בפיוס היסטורי אמיתי – לא תאפשר להם לנקוט עמימות קונסטרוקטיבית או כדאיות מדינית כדי להימנע מן הסוגיות הקשות.

בה במידה שהפלסטינים תובעים מישראל להשלים עם הזכויות הקיבוציות של העם הפלסטיני, ובדיוק כשם שכל צד יידרש למצוא את הדרך להשלים עם הסבל שהשית על זולתו, ניתן לטעון כי ראוי לא פחות שהסכם המתיימר לשים קץ לסכסוך לא יבליע את אחד מנושאי הליבה שהנציחו אותו.⁹⁷ במובן זה, לא עצם קיומה של ישראל או זכויותיה הריבוניות הם לב העניין; וכך, שעה שלדידם של חסידי ההכרה קבלה של זכויותיה של ישראל נחוצה, אין בה די. לטענתם, מה שמניע את הסכסוך הוא הסירוב לקבל את התביעות הלאומיות של העם היהודי ולפיכך אין מנוס אלא להידרש ללגיטימיות של תביעות אלה כדי לפתור את הסכסוך.⁹⁸

מצב זה אינו בר השוואה למצב שקדם להסכם השלום הישראלי-מצרי והירדני. שלא כמו בהסכמים הללו, שאלות של זהות לאומית ונרטיבים היסטוריים יהיו מרכזיים להסכם שלום ישראלי-פלסטיני. במוקד של הסכם כזה יעמוד פתרון התביעות החופפות להגדרה עצמית וחזקה על אותה חלקת אדמה – תביעות שנתפשות בעיני כל צד כאיום על עצם ליבת הזהות הקולקטיבית שלו ועל מאווייו

הלאומיים. בהקשר זה, גיבושה של עסקה טריטוריאלית אינו פתרון מספק. הכרחי שכל צד יכיר בלגיטימיות של הזכויות הקולקטיביות של האחר, הואיל והיעדרה של לגיטימיות הדדית זו – ולא מחלוקות בדבר גבולות – הוא שהוליד את הסכסוך ושלל אפשרות של הסכם.

סיעונים אלה בזכות הכרה צברו עוצמה יוצאת דופן בהקשר של פתרון שתי המדינות. ככלות הכול, מהו הרציונל מאחורי גישת שתי המדינות אם לא המשאלה להעניק ביטוי לגיטימי לזכויות ההגדרה העצמית של שני העמים כאחד, הפלסטיני והיהודי? זוהי התשתית הרעיונית שביסוד תפיסת החלוקה שאומצה כדי להביא לפתרון הסכסוך, והתקבלה רשמית על ידי שני הצדדים למשא ומתן. קבלת תבנית של פתרון "שתי מדינות", ללא הכרה בזכויות לאומיות מקבילות שיוצקות בו תוכן, מתפרשת לפיכך על ידי חסידי ההכרה כמחויבות מהוססת ואולי אף לא כנה לשלום עצמו.

פתרון בעיית הפליטים

הישראלים שבעיניהם מצטיירת סמליות ההכרה דרך פריזמה של קץ אמיתי לסכסוך רואים את ביטוייה המעשי החשוב ביותר בגישה שהיא מכתבה לפתרון בעיית הפליטים. אם הפלסטינים מכירים בלגיטימיות של מדינה יהודית, ניתן לטעון שהם מקבלים את העובדה שפתרון תביעות הפליטים אינו יכול להתממש באופן השולל מישראל את אופייה היהודי.

וליתר דיוק, הסכמה לפתרון שתי המדינות כמגלמת את התממשותן של שתי תביעות נבדלות להגדרה עצמית מצביעה על כך שפלסטין, ולא ישראל, צריכה להיות ביתם של הפליטים הפלסטינים ואתר שיבתם העתידית למולדת. ואמנם, זאת הייתה דעתו של הנשיא בוש כפי שהתבטאה במכתבו לראש הממשלה שרון מאפריל 2004, שנוסח על רקע התנתקותה של ישראל מעזה:

ארצות הברית מחויבת עמוקות לביטחונה ולרווחתה של ישראל כמדינה יהודית. נראה בבירור שמסגרת מוסכמת, צודקת, הוגנת ומציאותית לפתרון בעיית הפליטים הפלסטינים, כחלק מכל הסכם סופי על מעמד הקבע, מוכרח להימצא באמצעות כינון של מדינה פלסטינית, וישובם של פליטים פלסטינים שם, ולא בישראל.⁹⁹

בצד הישראלי, רעיון זה אולי מזוהה ביותר לאחרונה עם שרת החוץ לשעבר ומנהיגת האופוזיציה בהווה ציפי לבני. בנאומה לפני העצרת הכללית של האו"ם ב-2006 הציגה לבני את הדברים במונחים הבאים:

לבני העם היהודי, ישראל נוסדה כדי להיות ביתנו הלאומי. היה זה הפתרון לפליטים יהודים, ומימוש זכויות יהודים. וזהו ייעודה האמיתי של מדינה פלסטינית עתידית: בית לאומי לעם הפלסטיני – הפתרון לתביעות הפלסטינים, הגשמת החלומות הפלסטיניים, המענה לפליטים הפלסטינים – באשר יהיו. אם מנהיגים פלסטינים נרתעים מלומר זאת, העולם צריך לומר זאת עבורם. במקום להפחית תקוות שווא, הגיעה העת לשים קץ לניצול בעיית הפליטים ולהתחיל לפתור אותה על בסיס חזון שתי המדינות, שתי מולדות.¹⁰⁰

בעוד שהכרה במדינה יהודית אינה בהכרח מצביעה במדויק כיצד ניתן יהיה לפתור תביעות פרטניות של פליטים פלסטינים, היא כן שואפת להפיג חשש ישראלי מרכזי ולפיו התביעה לשיבת הפליטים איננה אלא למעשה ניסיון להסב נזק להגדרה העצמית היהודית. דורשי ההכרה טוענים נגד הרעיון שהצד הפלסטיני יכול, מצד אחד, לתבוע את כינונה של מדינה עצמאית כחלק מפתרון שתי המדינות, בעודו חותר מנגד, לשיבת הפליטים לישראל ולא לפלסטין. הכללתו של פתרון נושא הפליטים במסגרת שתי מדינות לשני עמים – בהתאם לפרמטרים של קלינטון – שוללת בפועל את האפשרות שנושא זה יאפיל על פתרון "שתי המדינות" שהוא חלק ממנו, גם אם לא נשללו מגוון הגישות לפרטי פתרון סוגיית הפליטים.

התמודדות עם תביעות מיעוט

עוד שיקול, לא פחות מכריע, של חסידי ההכרה מתייחס לתביעות פוטנציאליות של המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל גם לאחר סיכום על חוזה שלום המסיים את הסכסוך בין ישראל לאש"ף.

מקצת מהיהודים הישראלים חוששים שהסכם ישראלי-פלסטיני לא יערוב לנצח לגיטימיות של ישראל כמדינה יהודית, מאחר שמוקד תשומת הלב והמומנטום הבין-לאומיים רק יסוו לכיוון קריאת תיגר על זהותה הפנימית. במלים של מכון ראות, מרכז חשיבה ישראלי, "סוגיית אזרחיה הערבים של ישראל עשויה להפוך לנושא הבולט הבא המאיץ את הדה-לגיטימציה, במקרה שיובטח הסכם ישראלי-פלסטיני על מעמד הקבע".¹⁰¹ על פי תרחיש זה, מנהיגים בכירים מקרב המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל עלולים להסלים את המערכה לביטול אופיו היהודי של המרחב הציבורי, שאלמלא כן לא יוכלו הם עצמם לממש את זכויותיהם הקולקטיביות והאינדיבידואליות לשוויון ולהגדרה עצמית.¹⁰²

בישראל יש מי שחוששים שקבוצות מיעוט ערביות-פלסטיניות יטענו שבעוד הסכם שלום מתייחס לתביעות העם הפלסטיני שמחוץ לישראל, הוא מתעלם מזכויות הפלסטינים החיים תחת ריבונות ישראלית. כמובן שחסידי ההכרה דוחים

על הסף את הטיעון לפיו אישור לאופייה היהודי של ישראל אינו מתיישב עם כיבוד הזכויות הלגיטימיות של מיעוטיה.¹⁰³ אף על פי כן הם חשים חוסר נוחות רבה לנוכח האפשרות שטיעונים מסוג זה יופצו ברבים וישמשו את אויבי ישראל להתגייס נגדה, בפרט אם יכשל הסכם שלום עתידי לעגן את הלגיטימיות של מדינת-לאום יהודי.

יש להודות שהכרה בזכויות לאום יהודי במסגרת הסכם שלום ישראלי-פלסטיני לא בהכרח תשכיל להקדים ולמנוע טיעונים מסוג זה שישמיע המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל. אך יש הרואים בהכרה כזו תגובה נחרצת להאשמות שלפיהן ההגנה על זכויות קיבוציות יהודיות אינה חוקית. במיוחד אם הסכם שלום הכולל הכרה זו יזכה לאשרור לא רק של מדינות המערב אלא גם של מדינות ערביות ומוסלמיות באזור, חסידי ההבניה מחדש של זהותה של ישראל יידחקו קרוב לוודאי לשוליים ויתקשו לעשות להם נפשות.

כשהם מסתייעים בשלושת הטיעונים שתוארו לעיל, חסידי ההכרה ניסו לסתור את הטענה לפיה הכרה בזכויות קיבוציות יהודיות היא מרכיב מיותר בהסכם שלום עתידי ישראלי-פלסטיני. ואולם, יש לאזן בין היתרון הפוטנציאלי של טיעונים אלה לבין התנגדויות בדבר ההשלכות של הכרה זו על זכויות ועל אינטרסים פלסטיניים שעשויים להיות לא פחות לגיטימיים.

איום על זכויות מיעוט

השגה שכיחה לתביעה להכרה היא כי זו חותרת להכשיר את האפליה כלפי המיעוט הערבי-הפלסטיני בישראל. ההכרה בישראל כמדינה יהודית, כך נטען, בהכרח תפגע בזכויות אזרחיה הלא-יהודים. כפי שכתב המלומד הפלסטיני אחמד ח'לידי, "הכרה בישראל כמדינה יהודית תפגע במעמדם [של הערבים הישראלים] ותעמיד בסכנה את עצם נוכחותם, בפרט לאור עלייתן של מפלגות הימין הקיצוני שכבר עתה חותרות לשלול מאזרחיה הערבים של המדינה את זכויות האזרח הבסיסיות ביותר".¹⁰⁴ מינוחים קיצוניים יותר להתנגדות שימשו את נשיא מצרים חוסני מובראק, לפיהם הכרה כזאת היא בחזקת "משגה חמור" הואיל וכל כוונתה היא ליצור מדינה ליהודים בלבד.¹⁰⁵

חשש זה של קבוצות מיעוט מפני ההשלכות של מדינה יהודית אינו חדש כמובן. אפילו גילויי התמיכה המוקדמים ביותר להגדרה עצמית יהודית מדינית סווגו בצורך להגן על אינטרסים של קהילות מיעוטים. הן הצהרת בלפור והן מנדט חבר הלאומים לפלשתינה בצד תמיכתם בבית יהודי לאומי, קראו להגן על "זכויות אזרחיות ודתיות" (אף כי סמלי הוא שלא על זכויות הלאום) של קהילות לא יהודיות בפלשתינה. באופן דומה, בהחלטת החלוקה ב-1947 נכללו אין-ספור

התניות בדבר זכויות מיעוטים, לרבות הצורך להבטיח את כיבוד האוטונומיה החינוכית, הלשונית והדתית.¹⁰⁶

בתקופה שלפני קום המדינה וגם לאחר עצמאותה של ישראל, מנהיגים ציונים וישראלים היו עצמם מודעים לצורך להפיס את דעת הקהילה הבין-לאומית ששאפתם למדינת לאום יהודי אין משמעה שלילת זכויות מהמיעוט הערבי. די לציין דוגמה אחת, זאב ז'בוטינסקי, מנהיג התנועה הציונית הרוויזיוניסטית, היה חסיד נלהב של זכויות מיעוט במדינה יהודית עתידית. על אף שהתנועה הרוויזיוניסטית עצמה אינה בדרך כלל מזוהה עם עמדות אלה, ז'בוטינסקי הוביל את ניסוחה של טיוטת חוקה מרחיקת לכת שהתייחסה לזכויות מיעוט כדי, במילותיו הוא, "להבטיח למיעוט הערבי בפלשתינה היהודית את מרב הזכויות שתבעו הם [בני העם היהודי] לעצמם במדינות אחרות אך מעולם לא השיגו".¹⁰⁷ ברוח דומה הוא טען:

יש לנקוט בכל האמצעים כדי לפתח את האוטונומיה הלאומית של כל אחד מן העמים שמיצג במדינה שנוגעת לענייני הקהילה, חינוך, פעילות תרבותית וייצוג מדיני. אנו מאמינים כי בדרך זו העם היהודי בפלשתינה יוכל בעתיד לשכנע את הערבים בארץ ומחוצה לה להשלים עם רוב יהודי בארץ ישראל.¹⁰⁸

דעות כאלה הושמעו על ידי מנהיגים יהודים רבים לפני הקמת המדינה ואחריה, ועוגנו במגילת העצמאות של ישראל שהצהירה כי ישראל

תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות.¹⁰⁹

המידה בה ישראל עמדה בהבטחתה בפועל היא עניין שנתון במחלוקת.¹¹⁰ ככל שהדבר נוגע לשמירה על זכויות מיעוט, המדינה אינה חפה מביקורת, גם אם הקשו על המאמצים הישראליים מציאות של סכסוך ישראלי-פלסטיני מתמשך ונטיות של גורמים קיצוניים בשתי הקהילות: הערבית-הפלסטינית והיהודית. אך גם אם הביקורת במקומה ברובה הגדול, אין בכך כדי להפוך את רעיון מדינת הלאום היהודי עצמו למפלה.

בתצפיותיה האחרונות של ועדת האו"ם למיגור האפליה הגזעית (CERD) נרשמו לישראל חוות דעת מעורבות בדבר הגנתה על זכויות מיעוט, אבל מעמדה של ישראל כמדינת לאום יהודי לא הצטייר בהן כבעייתי מטבעו.¹¹¹ אכן ניתן לטעון כי שלילת הלגיטימיות של הגדרה עצמית יהודית תערער בעצמה על עקרונות

אוניברסליים של שוויון שמעניקים לכל העמים זכויות כאלו. יש להקדיש כל מאמץ כדי להבטיח שישראל, כמו שאר המדינות, תעמוד בכל מחויבויותיה לשוויון אזרחי ולהגנה על מיעוטים. אך יש קושי בשימוש בחסרונותיה בתחום זה כדי להצדיק את השלילה הסלקטיבית מן העם היהודי את הזכות שמוענקת לכל שאר העמים, ללא קשר לעמידתם באמות המידה הללו.

בה בעת, וללא קשר למאזן פעולותיה של ישראל בתחום זכויות מיעוט, ראוי שההכרה בזכויות ההגדרה העצמית היהודית תותנה בכך שלא תפגע בזכויות כלל המיעוטים בישראל, לרבות כמובן באלה של המיעוט הערבי-פלסטיני. ובהתאמה, יש לסייג את ההכרה בזכויות לאום פלסטיניות לכונן מדינה עתידית בהגנה על זכויותיהן של כל הקהילות הלא-פלסטיניות בפלסטין.

ראש הממשלה נתניהו, כמו מנהיגים ישראלים אחרים לפניו, הכיר בנקודה זו. מיד לאחר נאום בר־אילן ביוני 2009, שבו עלתה במפגעי הדרישה להכיר בישראל כמדינה יהודית, הבהיר נתניהו: "אנחנו מדברים על שתי מדינות לשני עמים, אחד מהם הוא העם היהודי, והעם היהודי זכאי למדינת לאום משלו. כמובן שיש בה גם לא־יהודים שנהנים מזכויות אזרח מלאות, אבל המדינה היא מדינתו של העם היהודי, עם הסמלים, השפה והמועדים של העם היהודי".¹¹² ברוח דומה, בית המשפט העליון בישראל דחה בעצמו את הרעיון שאופייה של ישראל כמדינה יהודית מצדיק כל דבר פחות משוויון מלא לאזרחיה הלא־יהודים:

ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, בין היתר, מבססים את זכותו של העם היהודי לעמוד ברשות עצמו במדינתו הריבונית. [...] אך מערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לא מתבקש כלל כי המדינה תנהג בהפליה בין אזרחיה [...] לא זו אף זו: לא רק שערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית אינם דורשים הפליה על בסיס דת ולאום במדינה, אלא שערכים אלה עצמם אוסרים הפליה ומחייבים שוויון בין הדתות והלאומים [...] אין, איפוא, כל סתירה בין ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לבין שוויון גמור בין כל אזרחיה. נהפוך הוא: שוויון הזכויות בין כל בני האדם בישראל, תהא דתם אשר תהא ותהא לאומיותם אשר תהא – נגזר מערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.¹¹³

זכויות כאלה, יש להדגיש, כרוכות ביותר מאשר בשוויון אזרחי ובאי־אפלייתם של אזרחים אינדיבידואלים שאינם חברי קבוצת הרוב האתני. הן מחייבות גם אכיפה פעילה של זכויות מיעוט **קולקטיביות**, המעוגנות בחוק המקומי ובחוק הבין־לאומי המקביל, לרבות זכויות תרבותיות, לשוניות, דתיות וחינוכיות.¹¹⁴ בה במידה, ההכרה באופייה היהודי של ישראל מבהירה במפורש שזכויות המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל אינן כוללות זכות להגדרה עצמית **מדינית**.

זכות כזו עשויה להתממש באמצעות כינון של מדינה פלסטינית לצד ישראל, במקום בישראל גופא. לשון אחר, הכרה בישראל כמדינה יהודית אינה גורעת מתביעתה של הקהילה הערבית-הפלסטינית למלוא טווח זכויות המיעוט, אך היא כן מחייבת שתביעתה להגדרה עצמית טריטוריאלית בדמות מדינה תתממש במקום אחר. בדומה לכך, לו נותר מיעוט יהודי בשטחי מדינה פלסטינית עתידית, היה צורך לכבד את זכויות המיעוט שלו – כיבוד שאינו כולל את הזכות לשלול מפלסטין את טבעה הציבורי כמדינה ערבית-פלסטינית.

הנקודה המהותית שיש לעמוד עליה בדיון זה היא כי ההכרה בזכויות ההגדרה העצמית של העם היהודי במדינה ריבונית אינה כשלעצמה עומדת בסתירה לכיבודן של זכויות מיעוט. נכון אמנם שהמיעוט הערבי-הפלסטיני אינו יכול ליהנות מתחושה של שותפות מלאה במדינה שבה המרחב הציבורי וזהותו יהודיים בעיקרם. אך בעוד המיעוט הפלסטיני בישראל נושא בנטל של תחושת ניכור מתרבות הרוב שאין להתקנא בו, מתח מסוג זה קיים בין תרבויות רוב ומיעוט במדינות בכל רחבי העולם.¹¹⁵ כפי שטענה רות גבזון:

אל לו לרוב היהודי בישראל להתנצל על חתירתו לשימור זהותה היהודית של המדינה, אך עליו להכיר בזכויות הפלסטינים המתגוררים בין הירדן לים התיכון. זה כולל את זכותם לבטא את זהותם הייחודית הן במדינה עצמאית משלהם לצד ישראל, הן כמיעוט בתוך המדינה היהודית.¹¹⁶

אין להתכחש לכך שעל ישראל, כמו מדינות לאום רבות, לפעול רבות יותר כדי להבטיח את כיבוד זכויות הפרט והזכויות הקולקטיביות של מיעוטים, וכדי שמיעוטים אלו יתערו ככל האפשר בחברה. כל קבוצת מיעוט בישראל, כולל המיעוט הערבי-הפלסטיני, זכאית לכך שזכויותיה יכובדו. אף על פי כן, עקרונית, אין סתירה מובנית בין ההכרה בזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי במדינה שבה הוא מהווה רוב לבין הכרה במחויבויותיה של אותה מדינה להגן על קהילות המיעוטים שבה. לא ניתן לערוב לזכויות המיעוט על ידי שלילת זכויותיו של הרוב להגדרה עצמית ולזהות קולקטיבית במרחב הציבורי, אלא על ידי איזון של אותן זכויות עם זכויות המיעוט הלגיטימיות לשימור תרבותו הנבדלת בחברה. פועל יוצא מכך הוא, שבעוד שכיבוד זכויות המיעוט של הערבים-הפלסטינים אמור לסייג את ההכרה בתביעתה של ישראל כמדינת הלאום היהודי, אין בכך בהכרח כדי לערער על הלגיטימיות של התביעה עצמה.

מעמדה של ישראל כדמוקרטיה

התנגדות מהותית יותר שעולה מן הדיון על זכויות מיעוט מתמקדת בהלימה בין תביעתה של ישראל להכרה בה כמדינה יהודית לבין מעמדה כדמוקרטיה.

ויכוח זה מתלקח מדי פעם הודות למצג שווא של יהודים כקבוצה דתית גרידא ולא כעם בעל זכויות הגדרה עצמית, וכתוצאה מכך מועלית הטענה כי מדינה אינה יכולה להיות בעת ובעונה אחת תיאוקרטיה יהודית ודמוקרטיה.¹¹⁷ אבל גם בקרב מי שבעיניהם נתפסת מדינה יהודית אל נכון, כביטוי ריבוני לזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, טוענים אחדים שעצם הרעיון של מדינת לאום יהודי מנוגד להבטחה לשוויון לכל האזרחים שחברה דמוקרטית מחויבת לקיים. במילותיו של הפרשן והשר לשעבר ע'אסן חטיב, מדינה יהודית היא "תפישה גזענית שעומדת בסתירה לרעיון המודרני של מערכות מדיניות דמוקרטיות, שמושגות על שוויון זכויות יסוד לכל אזרחי המדינה, ללא קשר לשייכותם האתנית או הדתית".¹¹⁸

את המחלוקת הזאת יש לבחון במסגרת הפרמטרים הראויים. אם הטענה היא שרק מדינת לאום יהודי אינה יכולה להיות דמוקרטית בעוד שמדינות לאום אחרות כן יכולות – לרבות, לצורך העניין, מדינה פלסטינית – אזי העמדה נגועה בצביעות ובמשוא פנים ואינה מצדיקה התייחסות. אם, לעומת זאת, הטענה היא כי אף מדינה שמתיימרת לממש את ולהגן על התביעות להגדרה עצמית של רוב כלשהו אינה יכולה לעמוד בסטנדרטים דמוקרטיים, אזי הטענה מבוססת על תפישה שגויה של דמוקרטיה.

בהתחשב בכך שרוב אזרחי מדינת ישראל מזהים עצמם כיהודים שחפצים לחיות במדינה שמקיימת זכויות יהודים קולקטיביות, הציפייה שישאל תשמר את טבעה היהודי אינה מהווה שלילה של עקרונות דמוקרטיים אלא דווקא דבקות בהם.¹¹⁹ בתנאי שהמדינה מחויבת לשמר את זכויות היסוד של כל אזרחיה וקבוצות המיעוט שלה, העובדה שהיא נותנת ביטוי לרצון ההגדרה העצמית של הרוב דווקא צריכה להיתפש כמכבדת את המסורת הדמוקרטית ולא כסותרת אותה.

הדמיון בין ישראל למדינות לאום דמוקרטיות אחרות דווקא מעצים נקודה זו. אף כי רעיון המדינה היהודית מתויג לעתים כאנכרוניסטי ושייך לזן לאומיות נכחד מן המאה התשע עשרה,¹²⁰ ישראל כלל אינה לבדה בקרב דמוקרטיות בעולם שמבקשות לאזן בין זכויות רוב ומיעוט בדרך זו. כפי שהראה לאחרונה איש האקדמיה הישראלי אלכסנדר יעקובסון במחקרו, רוב הדמוקרטיות המודרניות אינן שואפות לכונן מרחב ציבורי ניטרלי, אלא פועלות במסגרת המתח המובנה בשימורן ובקידומן של הדת, השפה, התרבות והמסורות השלטות באומה, תוך כיבודן של הזהות הנבדלת והשאיפה לאוטונומיה של תושבים מקבוצות מיעוט.¹²¹

כך לדוגמה, החוקה היוונית קובעת כי הדת השלטת במדינה היא הכנסייה המזרחית האורתודוקסית של יוון ודורשת מנשיאה להישבע בשם "השילוש הקדוש, בעל המהות האחת הבלתי ניתנת לחלוקה". אותו מסמך מעניק מעמד מיוחד להר אתוס, מקום "בו חל איסור על מגוריהם של הכופרים והפלגנים". באירלנד, משמרת החוקה בדברי ההקדמה שלה הכרה בשילוש הקדוש "ממנו כל סמכות ואלי, כמטרתנו הסופית, כל מעשי בני אדם ומדינות צריכים להתייחס" – פסקה שבדאי מרחיקה אזרחים לא קתולים. בדומה לכך, החוק האיטלקי דורש להציג את הצלב בכיתות בתי ספר, בבתי המשפט, ובבתי חולים – תנאי שאושר ב־2006 על ידי מועצת המדינה האיטלקית, שפסקה כי הצלב אינו סמל דתי בלבד אלא סמל של "הערכים שביסוד חוקתנו ושמהווים לה השראה". בדרך זו, גם המדינות הסקנדינביות כמו דנמרק ונורווגיה נותנות עדיפות לכנסייה הלותרנית אוונגלית במסמכי היסוד שלהן ודורשות מהמלך להימנות עם שומרי האמונה.¹²²

המעמד המיוחד שמוענק לתרבות הרוב באין־ספור דמוקרטיות אינו מוגבל לענייני דת ומדינה. החוקה הבולגרית, למשל, קובעת כי "הלימוד של והשימוש בשפה הבולגרית היא זכות וחובה של כל אזרח בולגרי".¹²³ בולגריה, יוון, אירלנד ואיטליה, לצד ארמניה והונגריה הן בין הארצות, שבדומה לישראל, מציעות מעמד מיוחד וסיוע לזרים מקרב יוצאי הרוב האתני של העם, גם אם הם אינם בעלי אזרחות במולדת. כך למשל, יכולים יוונים אתניים לזכות באזרחות יוונית גם מבלי לעמוד בדרישות התושבות שחלות על מועמדים שאינם ממוצא יווני אתני; ועל פי החוקה הארמנית "אדם ממוצא ארמני יזכה לאזרחות בהליך מקוצר".¹²⁴

מדיניות זו שאומצה על ידי מדינות בעלות "קרבה אתנית" – ולפיה יוענקו מעמד מיוחד וזכויות יתר לבני לאום זרים ששייכים מבחינה אתנית לתרבות הרוב במדינה – נקבעה כמתיישבת עם החוק הבין־לאומי על ידי ועדה של משפטנים שמונתה על ידי מועצת אירופה. דוח הוועדה אישר שאזרחות וחוקי הגירה עשויים להקנות עדיפות ל"קרובים אתניים" השבים למולדתם, ושהמדינה בעלת הקרבה יכולה לסייע בשימור הזהות התרבותית, הלשונית, והאתנית של שאריה מחוץ למולדת, ובתנאי שהיא עושה כן בהסכמת המדינה המארחת.¹²⁵

ראוי גם לציין שמדינות ערביות אחדות שמטעמים דמוקרטיים קראו תיגר על הלגיטימיות שבאפיונה של ישראל כמולדת יהודית, בכל זאת מאפיינות את עצמן כדמוקרטיות ובמונחים פרטיקולריים דתיים או אתניים בעת ובעונה אחת. מדינות אלה אינן מהססות לתבוע את אישורן כדמוקרטיות בעודן מעניקות במסמכי היסוד ובתרבות הפרהסיה שלהן ביטוי פומבי ועדיפות ברורה לזהות הקולקטיבית הערבית והמוסלמית של הרוב שלהן. הנקודה איננה בכך שמדינות אלה מייצגות

דמוקרטיה מוצלחת אלא שלכאורה הן אינן רואות סתירה מובנית בין דמוקרטיה ומדינת לאום, זולת אם הדבר קשור בישראל.

כך, לבנון מוגדרת בחוקה שלה "רפובליקה דמוקרטית" אך גם "ערבית בזהותה ובשיוכה".¹²⁶ החוקה המצרית מ-1971 קובעת כי היא "מדינה חברתית-דמוקרטית" וכי "העם הערבי הנו חלק מהאומה הערבית... אסלאם היא דת המדינה. ערבית היא שפתה הרשמית ומקור החקיקה הראשי שלה הוא ההלכה האסלאמית (השריעה)".¹²⁷ באופן דומה, החוקה של ממלכת בחריין מ-2002 מצהירה על שיטת ממשל דמוקרטית אך בה בשעה קובעת כי "דת המדינה היא אסלאם; השריעה האסלאמית היא מקור החקיקה הראשי; [השפה הרשמית היא ערבית]".¹²⁸ ואמנם, אפילו הטיטה השלישית לחוקה של מדינה פלסטינית עתידית, שהוכנה בהקשר של מאמצי הרפורמה הפלסטיניים, מצהירה על פלסטין כדמוקרטיה בעודה מאשרת את האסלאם כדת הרשמית של המדינה, את עקרונות השריעה האסלאמית כמקורות החקיקה העיקריים, ואת שייכותו של העם הפלסטיני לאומה הערבית האסלאמית.¹²⁹

כפי שמעידות כל הדוגמאות לעיל, מדינות ברחבי העולם אינן נוהגות כמי שתביעתן למעמד דמוקרטי נזקקת להגדרה מאפיינת רק במונחים ניטרליים ואוניברסליים. ואמנם, מתן ביטוי פומבי לזהות הקולקטיבית של הרוב, לצד המחויבות לכיבוד שוויון אזרחי לכול, היא תכונה משותפת לדמוקרטיות רבות. המסורת הדמוקרטית אינה דורשת ניטרליות בזירה הציבורית אלא איזון בין זכויות קולקטיביות מתחרות באופן שמגן על זכות הרוב לעצב את התרבות הציבורית מבלי להפר זכויות אדם פרטניות או זכויות מיעוטים שמבקשים לשמר את זהותם הנבדלת.

לאור זה, התפישה שלפיה הכרה באופייה היהודי של ישראל כמוה כרישיון לזנוח את עקרונותיה הדמוקרטיים היא מפקפקת בעליל. ואמנם, כשם שיש להתנות את ההכרה בזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי באי-פגיעה בזכויותיהן של קבוצות מיעוט, כך עליה גם שלא לפגוע בזכויות השוויון האזרחי והאי-אפליה שמוענקות לכל האזרחים במדינה דמוקרטית. אך הטענה שישראל מפקירה את אופייה הדמוקרטי בכך שהיא מבקשת לקדם את ולהגן על הזכויות הקולקטיביות וזהות האתנית של הרוב בה – כפי שעושות מדינות לאום רבות אחרות – מצלצלת חלולה.

קביעה מראש של משא ומתן על סוגיית הפליטים

עוד התנגדות משמעותית לתביעה בהכרה היא כי היא נועדה להקדים את המשא ומתן בסוגיית הפליטים. כפי שטען לאחרונה הנושא ונותן הפלסטיני נביל שעת',

"הרשות הפלסטינית לעולם לא תכיר בישראל כמדינה יהודית משום שהצהרה כזאת תשלול את זכותם של הפליטים הפלסטינים לשוב למולדתם".¹³⁰

חסידי הכרה רבים אינם מסתירים את השקפתם שהכרה במדינה יהודית נועדה, לפחות בחלקה, לסכל כל אפשרות של "זכות שיבה" לפליטים הפלסטינים שתסכן את אופייה היהודי של ישראל. הואיל ומעמדה של ישראל כמדינת לאום של העם היהודי הוא ברובו פועל יוצא של רוב יהודי ניכר בה, האפשרות של זכות שיבה עקרונית לפליטים הפלסטינים ולצאצאיהם מצטיירת כאיום ישיר על שימורה של ישראל כמולדת יהודית. ראש הממשלה נתניהו, למשל, היה נחרץ בהיבט זה של התביעה להכרה בנאום בר-אילן. הוא הסביר:

תנאי מוקדם מהותי לסיום הסכסוך הוא הכרה פלסטינית פומבית, מחייבת וחד משמעית בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. כדי לצקת משמעות מעשית להצהרה זו, הכרחי שתשרור הבנה ברורה לכך שבעיית הפליטים הפלסטינים תיושב מחוץ לתחומי ישראל. ברור שכל דרישה ליישב מחדש פליטים פלסטיניים בתחומי ישראל מערערת את המשך קיומה של ישראל כמדינתו של העם היהודי.¹³¹

כפי שצוין לעיל,¹³² לדידם של חסידי פתרון שתי המדינות יש היגיון חותך בהצעה ששום פתרון לבעיית הפליטים לא יוכל לכלול כניסה גורפת או (בעיני רבים) אפילו מוגבלת של פליטים פלסטינים וצאצאיהם לתוך ישראל. להשקפתם, הרציונל ברעיון החלוקה דורש שבעיית הפליטים תיושב באופן שעולה בקנה אחד עם מסגרת העל של שתי מדינות לשני עמים.

באותה מידה, אפשר להניח שמנקודת מבט פלסטינית הכרה בישראל כמולדת העם היהודי מהווה ויתור במשתמע על "זכות השיבה". נקודת מבט זו מסייעת להבין את חוסר הרצון של נושאים ונותנים פלסטינים להציע הכרה כזאת, לכל הפחות בהיעדר הסכם בסוגיית הפליטים ובטרם הוקמה מדינת לאום פלסטיני לצד ישראל. במלים אחרות, בעוד שעקרונות פתרון שתי המדינות אמורים להנחות את הנושאים ונותנים שעה שהם מתייחסים לסוגיית הפליטים, קשה להניח שנושאים ונותנים פלסטינים ישקלו הכרה פומבית בזכויות היהודים להגדרה עצמית אלא אם ידעו שתביעות הפליטים וזכויותיהם להגדרה עצמית יטופלו לשביעות רצונם.

ראש הממשלה נתניהו עצמו הכיר לכאורה בעובדה שלא תיתכן הכרה פלסטינית אלא בהקשר של הסכם רחב יותר. בכמה הזדמנויות הוא הבהיר שההכרה אינה תנאי מוקדם למשא ומתן אלא עיקרון שיעוגן בהסכם שלום כולל שייקשו שני

הצדדים. כפי שעלה מדבריו לממשלה, נאום בר־אילן לא נועד להציג "תנאים להתניע את המשא ומתן". הוא פירט כדלהלן:

איננו מתנים את התחלת המשא ומתן בתנאים כלשהם; להיפך, אנו עומדים על כך שלא יהיו תנאים מוקדמים מצדנו או מהצד שכנגד. אך בהחלט באתי לבטא עמדות מהותיות וחיוניות לעתידה של ישראל, לקיומו של שלום אמת עם שכניה ולשימור ביטחונה.¹³³

על אף שיקולים אלה, עדיין ייתכן שתצמח תועלת מהבעת תמיכה של חברי הקהילה הבין־לאומית בשלב זה לעיקרון אישורן ההדדי של זכויות קולקטיביות של יהודים ופלסטינים, כחלק מהסכם שלום עתידי. אכן, הצהרות כאלה עשויות לסייע ביצירת התנאים להכרה הדדית ולסייע לנושאים ונותנים הפלסטינים להבהיר לבוחריהם מדוע תנאי כזה שולב בהסכם על קץ הסכסוך.

אף על פי כן, דרישה להכרה מפורשת כזאת מהצד הפלסטיני בהיעדר מסגרת מוסכמת לפתרון סוגיית הפליטים ובטרם הוקמה מדינת לאום פלסטינית היא ככל הנראה לא מציאותית ואולי גם לא נבונה.¹³⁴ מאמץ כזה עשוי להחריף את האיבה וההתנגדות כלפי דרישה אשר, אם תוצג בהקשר ובעיתוי הראויים, עשויה להפיק התקשרות רצינית והצדקה מתקבלת על הדעת בקרב קהל פלסטיני וערבי.

בה בעת, אין צורך לבחון את נושא ההכרה במונחים מוחלטים. עוד לפני חתימה על הסכם, יכול הצד הפלסטיני, רצוי בתמיכה ערבית רחבה יותר, לשקול לנוע לעבר הכרה כזאת, אולי על רקע מחוות ישראליות מקבילות לבניית אמון. דוברים פלסטינים, לדוגמה, יכולים לגלות גישה חיובית יותר להודאה בקשרים ההיסטוריים היהודיים לארץ ישראל, לחששות הדמוגרפיים של ישראל ולתמוך בהיגיון החלוקה המבוסס על "שתי מדינות לשני עמים". ישראל יכולה להשיב למחוות אלה כגמולן, למשל על ידי איתות של הכרה בתביעות הטריטוריאליזם של הפלסטינים ובזכויות ההגדרה העצמית שלהם, לצד הודאה בסבל הפלסטיני.

בעוד שצעדים מדורגים אלה רחוקים מרחק רב מסוג ההכרה שישראל מבקשת, הם עשויים להכשיר את דעת הקהל משני הצדדים לקראת הוויתורים הכרוכים בסופו של דבר בהסכם שלום. יתר על כן, צעדים אלה עשויים לתרום לשיעור של אמון ולתגבור חיובי בין הצדדים שכה חסרים בעת זו.

התנגדויות אחרות

התנגדויות נלוות לאין שיעור הועלו לתביעתה של ישראל להכרה בה כמדינת לאום של העם היהודי. התנגדות אחת כזאת, שהועלתה על ידי האקדמאי

הפלסטיני אחמד ח'לידי, היא שהכרה "משמעה הודאה בכך שהאדמות שאבדו להם [הפלסטינים] ב־1948 הן זכות בכורה יהודית... [זהו] ניסיון סמוי לחלץ מחילה על "החטא הקדמון" הישראלי של כיבוש מולדתם".¹³⁵

הניסיון לכרוך את ההכרה בישראל כמולדת העם היהודי עם ההתכחשות לנרטיב הפלסטיני ההיסטורי נסב, כך נראה, על קריאה שגויה של התביעה. אכן, לא סביר שצד כלשהו ינטוש את הנרטיב שלו לטובת זה של האחר במסגרת שיחות השלום. הסכם שלום לעתים קרובות נסב יותר סביב הסכמה כיצד יש לעצב את העתיד מאשר כיצד להגדיר את העבר. עם זאת, אם תנוסח כראוי, הכרה הדדית ישראלית ופלסטינית בזכויות קולקטיביות אינה צריכה בהכרח להיסחף לתחום העכור של נרטיבים היסטוריים.

תומכי ההכרה אינם מבקשים אישור פלסטיני לנרטיב הציוני המסורתי. הם מבקשים קבלה של העיקרון ולפיו יישוב הסכסוך כיום, והבטחת קיימותו של הסכם שלום לעתיד, תלויים באישורן של שתי תביעות מקבילות להגדרה עצמית לאומית. אין צורך לכלול בתמונה גרסאות מתחרות של ההיסטוריה.

התנגדות אחרת מתייחסת לטבעה חסר התקדים של הדרישה להכרה. נטען כי מעט הסכמי שלום, אם בכלל, מרחיקים לכת מעבר להכרה במדינה או בריבונות ומעניקים לגיטימיות לתביעות ההגדרה העצמית של העמים הנצים. בעוד שקצרה היריעה במאמר זה לבדוק את נכונות הטענה,¹³⁶ ניתן בתגובה לומר שהיעדר תקדים כשלעצמו אינו מצדיק את דחייתה של ההכרה, אם היא אכן מוצדקת בנסיבות המיוחדות של סכסוך זה. מעט סכסוכים כה הרחיקו לכת בהכחשה הדדית של השאיפות הלאומיות הלגיטימיות של הצד שכנגד. אם הכרה הדדית בשאיפות אלה עשויה לסייע ליישב את הסכסוך הנוכחי, לא תהיה חשיבות ככל הנראה לשימוש חסכני בהכרה כזו במצבי עימות אחרים.

התנגדות אחרונה מתייחסת לטבעו ולהיקפו השנוי במחלוקת של אופייה היהודי של מדינת ישראל בחברה הישראלית עצמה. ניתן לטעון שההכרה מחייבת את הפלסטינים שלא בדין – כשחקנים חיצוניים – להטיל את כובד משקלם בפולמוס שבו הם אינם צד.

טיעון זה מסתמן כלא משכנע. התביעה להכרה, כשהיא מובנת כראוי, מבקשת לא יותר מאשר קבלה של זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית לצד זכויות פלסטיניות מקבילות. הדרך שבה זכות זאת באה לידי ביטוי בתחומי ישראל, והמידה שבה הזירה הציבורית מבטאת זהות יהודית קולקטיבית הנם בצדק עניינים לדין פנימי וליושב בחברה הישראלית גופא. אך בהקשר של הסכם שלום, התביעה להכרה אינה מצריכה כל תשומת לב לעניינים פנימיים אלו.

מטרתם של חסידי ההכרה היא אך ורק הכרה הדדית בזכויות הקולקטיביות של העם היהודי והפלסטיני, שההתכחשות אליהן הייתה ועודנה מכשול עקבי לשלום בר קיימה.

פרק רביעי: הממד האסטרטגי

לתביעה להכרה בישראל כמדינת לאום יהודי יש חשיבות גם מעבר לחדר המשא ומתן הישראלי-פלסטיני. ברחבי המזרח התיכון ומעבר לו, המקטרגים על פתרון שתי המדינות ועל אינטרסים אמריקאים באזור ככלל, מועצמים לכאורה הודות לסירובם לקבל את הלגיטימיות של הגדרה עצמית יהודית והודות לכישלונה של הקהילה הבין-לאומית לעמוד על זכות זו.

כאשר אישים קיצוניים כמו הנשיא האירני מחמוד אחמדינג'אד¹³⁷ ומזכיר חזבאללה חסן נסראללה¹³⁸ מחרפים את המדינה היהודית ומנבאים את קיצה, נוספת עוצמה לטיעוניהם בשל היעדרה של זיקה ברורה בין זכויות לאומיות פלסטיניות וישראליות. מי שמלמדים זכות על דו-קיום באזור הופכים לא-לגיטימיים, ומתנגדי השלום אוזרים עוז הודות להשקפה לפיה השלמה עם הגדרה עצמית יהודית אינה מרכיב הכרחי לקידום אינטרסים פלסטיניים וערביים.

לחסידי ההכרה, הממד האסטרטגי של הנושא מטיל אחריות מיוחדת על הקהילה הבין-לאומית. רוצה לומר, מנהיגים ונושאים ונותנים פלסטינים יתקשו להיעתר לתהליך אמיתי של השלמה עם זכויות לאום יהודי ועוד פחות מכך להגן עליו, כאשר הקהילה הבין-לאומית עצמה מבטלת או מפחיתה מחשיבותן. כוחות קיצוניים יכולים לעשות שימוש באדישות הבין-לאומית כלפי תביעתה של ישראל להכרה ולהגביר את קריאות התיגר על הלגיטימיות של ישראל כמולדת העם היהודי כקריאה אזורית לדגל וכעדות לכך שיעדיהם הרדיקליים הנם ברי השגה. בהקשר זה, הם יכולים להציג את חסידי פתרון שתי המדינות בשיח הערבי והמוסלמי, כמי שחסרים את השכנוע העצמי הדרוש, את ההתמדה והסבלנות להביא למפלתה של המדינה היהודית.

במסגרת השקפה זו, התעקשות בין-לאומית על הכרה הדדית בזכויות קולקטיביות ליהודים ולפלסטינים עשויה גם לפעול להרגעת הישראלים שוויתורים בתמורה להסכם שלום הם דווקא אמצעי לשימור הגדרה עצמית יהודית ולא ויתור עליה. חסידי פתרון שתי המדינות בישראל – שבה הם תכופות מואשמים על היותם חסרי מחויבות למפעל הציוני – יכולים לפרוס את טענתם שרק באמצעות הסכם על קץ הסכסוך עשויה הלגיטימיות של ישראל כמדינת לאום לזכות סוף כל סוף באישור לא רק בין-לאומי, אלא גם מצד שכניה הערבים והמוסלמים של ישראל.

ייתכן שעקיפת נושא ההכרה תפגע ביעד זה הואיל והיא רק תחזק את ההשקפה בקרב מתנגדי פתרון שתי המדינות שהשגת זכויות פלסטיניות אינה כרוכה בהודאה בלגיטימיות של זכויות יהודיות מקבילות. כדי ליצור את התנאים שבהם עשויים נציגים ערבים ופלסטינים להגיע להסכם עם ישראל בנושא זה באופן פוטנציאלי, ולהשיג את הלגיטימיות הדרושה לכך, אכן מתחייבת התייחסות להתנגדויות בעלות תוקף. אך גם חלה חובה על הקהילה הבין-לאומית לאמץ את העיקרון שהכרה הדדית כלשהי בזכויות לאום יהודיות ופלסטיניות חיונית לשלום בר קיימה. בדרך זו, ניתן לטעון, יהיו הנושאים ונותנים מצוידים טוב יותר בבואם להציג את ההכרה והפיוס כנתיב מציאותי למימוש זכויות לאום, ואת יריביהם כשבויים בסדר יום הזוי שאותו הם מטפחים על חשבון אינטרסים לאומיים.

תמיכה בתביעה להכרה היא בעלת משקל אסטרטגי פוטנציאלי לא רק בהקשר של התמודדות עם כוחות קיצוניים. ניתן גם לראות בה מידה מסוימת של משמעות מוסרית ואוניברסלית. בעוד שחלפו עשורים מאז נוסדה ישראל, הרציונל שביסוד התמיכה בזכות העם היהודי להגדרה עצמית והמסר העמוק שנשלח לעמים נרדפים ברחבי היקום ממשיכים לשאת השלכות מדיניות ומוסריות בעלות עוצמה. ואכן, התמיכה בזכויות קולקטיביות של עמים נבדלים היא שמצטיירת כיום כמפיחה רוח חיים וכמצדיקה תמיכה במדינה פלסטינית, ובזכויות אדם של עמים לאוטונומיה ולביטוי עצמי קולקטיבי בכל רחבי העולם.

היאלמות תמיכתה של הקהילה הבין-לאומית בהגדרה עצמית יהודית, או ביטול החשיבות של סוג כלשהו של הכרה הדדית בעסקה ישראלית-פלסטינית, עלולים לשגר מסר מסוכן בדבר יכולתם של אינטרסים פוליטיים צרים ואופוזיציה רדיקלית להכריע את עוצמתו של עיקרון מוסרי. בהנחה שניתן לטפל בהתנגדויות הלגיטימיות לתביעה, ביטוי של הכרה בזכויות הדדיות להגדרה עצמית של יהודים ופלסטינים עשוי להמחיש שלא בלבד שניתן להתגבר על עוינות עמוקה, אלא שגם את עקרון ההגדרה העצמית ניתן לקיים בסופו של דבר באופן שמכבד ונענה לזכויות האחר ומאפשר את פתרונו האמיתי של הסכסוך.

פרק חמישי: גישור בין התביעה לבין ההתנגדויות לה

אם ההתנגדויות המהותיות לתביעתה של ישראל להכרה בה כמדינה יהודית הן אכן אלה שבאות לידי ביטוי פומבי על ידי מקטרגים פלסטינים וערבים, הרי שהנושא הוא בר פתרון. ניתן להתמודד עם ההסתייגויות שנוגעות להשפעה הפוטנציאלית של הכרה כזאת על זכויות פליטים וזכויות מיעוט או על תביעות פלסטיניות מקבילות, ולישראל יש עניין להפגין גמישות בהקשר זה כדי לאפשר הסכם.

אך מנגד, אם ההתנגדות לתביעה מבוססת על שלילת עצם הלגיטימיות של זכויות ההגדרה העצמית ליהודים במדינה ריבונית, לצד זכויות פלסטיניות מקבילות, כמוה כדחייה של עצם ההיגיון בפתרון שתי המדינות. בלב הנוסחה של "שתי המדינות" נטועה האמונה בלגיטימיות של תביעות שני העמים להגדרה עצמית בהתאמה. אי־מתן ביטוי לעיקרון יסודי זה יעורר באופן טבעי שאלות בדבר עצם המחויבות לשים קץ אמיתי לסכסוך.

בהתחשב ברקע זה, כמה אמצעים חלופיים שהוצעו כדי להתמודד עם התביעה להכרה מרצים רק את מחצית תאוותם של חסידיה. דוגמה אחת לכך היא התניה בהסכם שלום לפיה כל מדינה תהיה רשאית לקבוע את אופייה הפנימי. אך אין די בתביעה כזאת כדי לרצות את חסידי ההכרה בבחינת איתנות על קבלה אמיתית של זכויות הגדרה עצמית פלסטיניות ויהודיות או כדי למנוע את קריאות התיגר בהמשך על מעמדה של ישראל כמדינת לאום יהודי. בדומה לכך, התניה כללית שהסכם שלום ישראלי-פלסטיני ישים קץ לכל התביעות (שניתן לטעון שהיא אמורה להוות חלק מההסכם מסיבות אחרות), או התנאי שהמדינה הפלסטינית תממש את שאיפותיו של העם הפלסטיני, מצטיירים כנעדרים את העוצמה והטווח של הסכם שמתייחס במובהק לזכויות לאום פלסטיניות ויהודיות.

על יסוד הניתוח לעיל, ובהתייחס לטענות הפלסטינים והערבים כפשוטן, ניתן ליישב את התביעה להכרה בישראל כמדינה יהודית ואת הטענות נגדה על פי המתווה הבא:

- יש לראות בתביעה שאיפה להכרה בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית במדינה ריבונית ולא הכרה בישראל כמדינה יהודית.
- על ההכרה להיות הדדית – כלומר, כשם שהפלסטינים יכירו במפורש בזכות היהודים להגדרה עצמית, כך על ישראל להכיר במפורש בזכות ההגדרה העצמית

הפלסטינית.¹³⁹

- יש לשאוף להכרה בהקשר של הסכם על קץ הסכסוך הכולל הסכמה על מסגרת לפתרון סוגיית הפליטים וכינון מדינה פלסטינית בצד ישראל. בשעה שהעיקרון והרציונל העומדים מאחורי מסגרת שתי המדינות צריכים להנחות בפועל את הגישה לפתרון הנושאים שבמחלוקת, אין לקדם **הכרה מפורשת** כתנאי מוקדם להתמודדות עם נושאים אלה או כניסיון לחרוץ מראש את תוצאותיהם.
- הכרה הדדית צריכה להינתן בתנאי שאין בה פגיעה במחויבות לכבד את זכויות האדם של אזרחי כל אחת משתי המדינות וקבוצות המיעוט בהן.

הגם שרק הצדדים הנצים יכולים ליישב את סוגיית ההכרה, הקהילה הבין-לאומית, אולי בסיוע הקוורטט (ארצות הברית, רוסיה, האיחוד האירופי, והאו"ם), עשויה לשחק תפקיד מועיל על ידי יצירת התנאים שיאפשרו הסכם. בדיוק כשם שהקוורטט הביע תמיכה בהסכם שתי מדינות שמגשר בין צרכים פלסטיניים וישראליים, יש באפשרותו לאשר את הצורך לכלול, בכל הסכם ישראלי-פלסטיני עתידי, הודאה בזכויות העם היהודי והפלסטיני להגדרה עצמית במדינה משלהם.

הקוורטט כבר נקט צעדים בכיוון זה על ידי אישור, בהצהרה מיום 24 בספטמבר, 2009, שכל הסכם עתידי צריך להגשים "את השאיפות של שני הצדדים למולדת עצמאית באמצעות שתי מדינות לשני עמים".¹⁴⁰ אך ייתכן שיהיה זה לעזר אם נציגה של הקהילה הבין-לאומית ירתמו הלאה ויאמצו מחדש את השפה ששימשה את העולם כאשר תפיסת החלוקה אושרה לראשונה לפני יותר מחצי מאה.

כפי שנזכר לעיל, על ידי הבעת תמיכה בלגיטימיות של זכויות יהודים ופלסטינים בהתאמה להגדרה עצמית, תאמץ הקהילה הבין-לאומית גישה שללא ספק מגובה בעוצמה אסטרטגית ומוסרית. הבעה כזו תאות לשני הצדדים שתמיכה בין-לאומית מלווה בציפייה שכל צד יכיר ויודה בתביעות הלגיטימיות של הצד האחר. ייתכן שהדבר גם יעצים את הנושאים ונותנים הפלסטינים והישראלים, נוכח ההתנגדות הפנימית, לטעון בזכות פיוס אמיתי כאמצעי היחיד לרתום תמיכה בין-לאומית למטרתם. לבסוף, מחווה כזו עשויה להמחיש שכוחות קיצוניים ואינטרסים פוליטיים צרים לא ירתיעו את הקהילה הבין-לאומית מלהגן על הביטוי הלגיטימי והאחראי לזכותו של כל עם להגדרה עצמית.

בהתחשב במצבו הרעוע של המשא ומתן, על שני הצדדים לשקול דרכים להגביר את האמון בנושא זה ובאחרים על ידי איתות מיידי בדבר נכונותם להתייחס לחששות הליבה ההדדיים במסגרת הסכם כולל. כפי שנדון לעיל, ניתן למשל לכלול במחווה ראשוניות כאלה הודאה פלסטינית בדבר הקשר של העם היהודי לארץ ישראל או בדבר החששות הדמוגרפיים של ישראל. בתמורה ישראל

יכולה להיות פתוחה יותר להכיר בסבלו של העם הפלסטיני ובזכויותיו המקבילות להגדרה עצמית.

ייתכן שקיימות דרכים אחרות שלא נשקלו כאן כדי להפיג חששות פלסטיניים וערביים לגיטימיים הנוגעים להכרה, כאלה שמתייחסות גם לצורכי הליבה של ישראל.¹⁴¹ אכן, אין אולי הכרח שההכרה תלבש צורה שנבחנת כיום אם ניתן, בדרכים אחרות, לשגר מסר של קבלה אמיתית של זכויות היהודים והפלסטינים. יתרה מזאת, לא ניתן לאמוד את חשיבותו של נושא ההכרה בחלל ריק. יש לשקול אותו כנגד אינטרסים אחרים שעשויים להיכלל בעסקת שלום, לרבות אינטרסים פוטנציאליים ותועלת שמעוגנים בסיכום כזה, גם אם הם לוקים בחסר בנקודה זו. שומה על הצדדים להחליט אם פתרון נושא זה או כל נושא אחר הוא כה רב משמעות עד כי בלעדיו כל הסכמה לא תשרת את כלל האינטרסים שלהם. לצד דברים אלו, ערפול של נושא ההכרה או הליכה בעקיפין יצטיירו על ידי רבים ככישלון לקרב בין הצדדים אל עבר פיוס אמיתי וקבוע שפתרון שתי המדינות מתיימר לייצג, וייתכן שלא יצליחו לרתום את התמיכה הציבורית, בפרט בצד הישראלי, שנדרשת כדי להחיל הסכם מדיני מעשי. אידאלית, הסכם שלום ישראלי-פלסטיני הוא כלי חיוני כדי להתגבר על השלילה והאבסולוטיות שהזינו את הסכסוך במהלך עשורים. הסכם כזה עשוי להצליח אם יושתת על מחויבות אמיתית לכבד את זכויות הלאום ההדדיות של העם היהודי והעם הפלסטיני ולהיענות להן. הימנעות מנושא זה תספק לכאורה את הדרך הנוחה יותר להסכם חתום, אך לא תשיג את הפיוס הכן שכה נחוץ לעם היהודי ולעם הפלסטיני, וכה מאיים על סרבנים באזור כולו.

הערות

1. ראה פרק 3.
2. ראה לדוגמה, תוכנית מדינית לוועדה הכללית השישית של פת"ח אוגוסט, 2009, בכתובת:
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/may/26/israel-palestinian-jewish-netanyahu?INCMPT=SRCH>
 שבה נקרא הטקסט: "חייבת להיות התנגדות מוחלטת, שאין לסגת ממנה, להכיר בישראל כ'מדינה יהודית', כדי להגן על זכויות הפליטים וזכויות עמנו מהעבר השני של הקו הירוק".
3. ראה אחמד ח'לידי, "מרשם לתרעומת", *Guardian*, 26 במאי, 2009, בכתובת:
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/may/26/israel-palestinian-jewish-netanyahu/>
 ראה גם ע'סאן חטיב, "נתניהו מטיל מכשולים בדרך לשלום", 4 במאי, 2009, בכתובת:
<http://www.bitterlemons.org/previous/bl040509ed17.html#pal1>
4. משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה בנימין נתניהו, מרכז בגין-סאדאת באוניברסיטת בר-אילן", 14 ביוני, 2009, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Speeches/2009/06/speechbarilan140609.htm>
 ראה גם משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה נתניהו בפתחת מושב החורף של הכנסת", 11 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Speeches/2010/10/speech111010.htm>
 הוא הסביר כדלקמן: "כשאני אומר הכרה, הכוונה היא הכרה פלסטינית בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. זו אינה התעקשות גרידא. זהו שורש הסכסוך ולפיכך נדבך מרכזי בפתורו".
5. איזבל קירשנר ["הממשלה הישראלית מאשרת תיקון לחוק האזרחות"] *Israeli Cabinet Approves Citizenship Amendment*, *New York Times*, 10 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2010/10/11/world/middleeast/11mideast.html>
6. איתן ברונר ["פעולותיו של נתניהו מציתות דיון על כוונות"] *Netanyahu's Moves Spark Debate on Intentions*, *New York Times*, 11 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2010/10/12/world/middleeast/12mideast.html?pagewanted=all>
7. יוסי אלפר, "הפלסטינים יצטרכו למצוא נוסחה", *Bitterlemons.org*, 4 במאי, 2009, בכתובת:
<http://www.bitterlemons.org/previous/bl040509ed17.html>
8. השתמעה מן המושג גם התכחשות לזכויות מיעוט, התנגדות שנידונה בפרוטרוט בפרק 3 במאמר זה.
9. ראה למשל ג'רום סגל ["זכות השיבה של הפליטים וזכותה של ישראל להתקיים כמדינה יהודית"] *"The Refugees' Right of Return and Israel's Right to Exist as a Jewish State"*, *Al-Quds*, 8 ביולי, 2008. סגל כותב כי: "למושג 'מדינה יהודית' משמעות מוגבלת. הוא

בוודאי אינו מתכוון למדינה שבה יהדות תהיה דת המדינה, או שבה תכפה המדינה את ההלכה היהודית, או שבידי רשויות הדת היהודית יופקדו סמכויות הממשל של המדינה. מדינה יהודית איננה תאוקרטיה... אך היא אכן נועדה להיות מולדת לעם היהודי, ומקום בו יממש העם היהודי את זכות ההגדרה העצמית שלו."

10. ראה יורם חזוני ["האם הרצל רצה מדינה יהודית?"] "Did Herzl want a Jewish State?" בתוך: *New Essays on Zionism*, דוד חזוני, יורם חזוני ומיכאל אורן (עורכים) (ירושלים: הוצאת מכון שלם), 2006, עמ' 357 (העמודים מתייחסים לגרסה האנגלית של הספר; ראה גם גרסה עברית).

11. ראה פרק 3 במאמר זה בנושא יישוב בין ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטיה.

12. אם הגדרה עצמית מאפשרת בהכרח זכות למדינה (שתכופות מתייחסים אליה כאל הגדרה עצמית "חיצונית") או אוטונומיה טריטוריאלית, או תרבותית, או זכויות קולקטיביות מוגבלות יותר (הגדרה עצמית "פנימית"), אלה הם בעיקר פועל יוצא של הנסיבות המדיניות והמעשיות שבהן נטענת הזכות. בהקשר של פתרון שתי המדינות, זכות ההגדרה העצמית החיצונית של העם היהודי והפלסטיני עומדת על הפרק; ראה טל בקר, "Self-Determination in Perspective: Palestinian Claims to statehood and the Relativity of the Right to Self Determination," *Israel Law Review* 32 (1998), p.301.

13. איאן בראונלי, *Principles of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press, 1999, 5th edition), עמ' 599–602, והמובאות המצוטטות שם.

14. אמנה בין לאומית לזכויות אזרחיות ומדיניות, 1966 (בתוקף מיום 23 במרץ, 1976), 999 UNTS (United Nations Treaty Series) [סדרת האמנות של ארגון האומות המאוחדות] 171.

15. אמנה בין לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, 1966 (בתוקף מיום 23 במרץ, 1976) UNTS (United Nations Treaty Series) 993 [סדרת האמנות של ארגון האומות המאוחדות] 3.

16. הורסט חנום, "Rethinking Self-Determination," *Virginia Journal of International Law* 34 (1993), pp.1, 35; "Rights of Peoples to Self-Determination in International Law," in: *Issues of Self Determination*, ed. William Twining (Aberdeen: Aberdeen University Press, 1991), p.7; יורם דינשטיין, "Self Determination and the Middle East Conflict," in: *Self Determination: National, Regional, and Global Dimensions*, eds. Yonah Alexander and Robert Friedlander (Boulder, Colo.: Westview Press, 1980), p.246.

17. נתן פיינברג, "The Recognition of the Jewish People in International Law," *Jewish Yearbook of International Law* 1 (1948), עמ' 1.

18. אלכסנדר יעקובסון, "Jewish Peoplehood and the Jewish State, How Unique? A Comparative Survey," *Israel Studies* 13 (2008), עמ' 1.

19. ראה למשל גלן קסלר, "Defining 'Jewish State': For Many, Term has Different Meanings," *Washington Post*, 1 באוקטובר, 2010, בכתובת: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/10/01/AR2010100104177.html> הרשימה מצטטת את דיאנה בוטו, עוזרת לשעבר של יושב הראש מחמוד עבאס, בטענה שהתביעה היא "חדשה לגמרי".

20. אריה מורגנשטרן, "Dispersion and the Longing for Zion, 1240-1840" בתוך: *New Essays on Zionism*, דוד חזוני, יורם חזוני ומיכאל אורן (עורכים) (ירושלים: הוצאה לאור מרכז שלם, 2007), עמ' 304 (העמודים מתייחסים לגרסה האנגלית של הספר; ראה גם גרסה עברית). ראה גם דורי גולד וג'ף הלמרייך, "An Answer to the New Anti Zionists: The Rights of a Jewish People to a Sovereign State in Their Historic Homeland," *Jerusalem Viewpoints* no. 507 (המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 16 בנובמבר, 2003), בכתובת: <http://www.jcpa.org/jl/vp507.htm>
21. ראה פרק 2.
22. כפי שנדפס מחדש בתוך ארתור הרצברג, *The Zionist Idea* (New York: Doubleday and Herzl Press, 1959), עמ' 226–228.
23. התנגדות מקרב יהודים החלה למשל בקבוצות חרדים ובקרב מספר מלומדים יהודים ליברלים שהתנגדו, מטעמים שונים, לכינונה מחדש של ריבונות יהודית.
24. מגילת העצמאות של ישראל (14 במאי, 1948), **ספר החוקים של מדינת ישראל**, כרך 1 5708–1948, עמ' 3.
25. על פי ספר בראשית 28:32, "ישראל" ("כי שרית עם אלוהים ועם אנשים ותוכל") הוא השם שניתן ליעקב על שום שנאבק באלוהים ובאדם וגבר עליהם. תכופות נקראים בני העם היהודי "בני ישראל".
26. אלכסנדר יעקובסון ואמנון רובינשטיין, *Israel and the Family of Nations: The Jewish Nation—State and Human Rights* (New York: Routledge, 2009), עמ' 12.
27. האו"ם, "מכתב מיום 29 בנובמבר, 1948, משר החוץ של ישראל למזכיר הכללי לעניין בקשתה של ישראל להתקבל לארגון האומות המאוחדות" (1948) UN Doc. S/1093. ואמנם, ארצות הברית שהכירה במדינה הצעירה, הבהירה את עמדתה בדבר היותן של "ישראל" ו"המדינה היהודית" היינו הך: "לממשלה זו נמסר על דבר הצהרתה של מדינה יהודית בפלסטין, ובקשה להכרה בה הוגשה על ידי ממשלתה הזמנית. ארצות הברית מכירה בממשלה הזמנית כסמכות דה-פקטו של מדינת ישראל החדשה". ספריה ומוזיאון ע"ש הרי ס' טרומן, הכרזה של נשיא ארצות הברית (14 במאי, 1948), בכתובת: <http://www.trumanlibrary.org/hst/h.htm>
28. מכון ראות, "The Delegitimization Challenge: Creating a Political Firewall" מסגרת רעיונית (מרץ, 2010) בכתובת: <http://reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=3769>
29. ראה פרק 3.
30. ראה ככלל חוסיין איביש, (Washington, DC: American Task Force on Palestine, 2009) "What's Wrong with the One State Agenda?"
31. משרד החוץ הישראלי, "ראש הממשלה שרון נואם בפני העצרת הכללית של האו"ם", 15 בספטמבר, 2005, בכתובת: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Speeches+by+Israeli+leaders/2005/PM%20Sharon%20addresses%20the%20UN%20General%20Assembly%202015-Sep-2005>
32. צוטט בתוך: דניאל פייפס, (Middle East Forum, November 29, 2007) "Accept Israel as a Jewish State?" בכתובת: <http://www.meforum.org/pipes/5149/accept-israel-as-the-jewish-state>

- ראה גם משרד ראש הממשלה, "ראש הממשלה אולמרט נפגש עם שליח האיחוד סולנה", 14 בנובמבר, 2007, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Current+Events/2007/11/eventukr141107.htm>
33. ראה למשל, משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה נתניהו לפני הכנסת", 23 ביוני, 2009, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/PMSpeaks/speech40sig230610.htm>
34. על זכויות הפלסטינים להגדרה עצמית ראה טל בקר, "הגדרה עצמית בפרספקטיבה".
35. משרד ראש הממשלה, "ראש הממשלה נתניהו בפגוש את העיתונות", 21 ביוני, 2009, בכתובת:
http://www.msnbc.msn.com/id/31463249/ns/meet_the_press/
36. משרד החוץ הישראלי, "נאום שרת החוץ לבני בפני העצרת הכללית של האו"ם", 20 בספטמבר, 2006, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Speeches/2006/09/speechhertzel200906.htm>
37. ראה ככלל נחום סוקולוב, *History of Zionism (1600–1918)* (New York: Ktav Publishing, 1969).
38. ראה ככלל ברברה ו' טוכמן, *Bible and Sword: England and Palestine from the Bronze Age to Balfour* (New York: Ballantine Books, 1984).
39. "Napoleon Bonaparte's Letter to the Jews, April 20, 1799," MidEastWeb בכתובת:
<http://www.mideastweb.org/napoleon1799.htm>
כוונותיו של נפוליאון כמובן לא הועמדו במבחן בעקבות מפתלו והסגת כוחותיו.
40. ראה ככלל מיכאל ב' אורן, *Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present* (New York: W.W.Norton and Co., 2007).
41. שם, עמ' 90.
42. שם, עמ' 221.
43. ישעיהו פרידמן, *The Question of Palestine: British-Jewish Relations, 1914-1918*, מהדורה שנייה (New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1992), עמ' 309.
44. כפי שהודפס מחדש בתוך: רות לפידות ומשה הירש (עורכים), *The Arab-Israeli Conflict and Its Resolution: Selected Documents* (Dordrecht, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1992), עמ' 20. ערובה מוקדמת יותר לתמיכה אם כי החלטית פחות ניתנה על ידי משרד החוץ הצרפתי ל"תחייתה של הלאומיות היהודית בארץ ממנה הוגלו בני ישראל לפני מאות כה רבות". ראה גם דוד פרומקין, *A Peace to End All Peace* (New York: Henry Holt and Co., 1989), עמ' 292–293.
45. לדעות שונות ראה למשל לאונרד שטיין, *The Balfour Declaration* (New York: Simon and Schuster, 1954), עמ' 552–554; ו' תומס מליסון וסלי' מ' מליסון, *The Palestinian Problem: International Law and World Order* (London: Longman, 1986), עמ' 18–78.
46. כך, למשל, פירשה את ההצהרה העיתונות הבריטית והאמריקאית באותה עת כאישור למדינה יהודית. בדומה לכך, אישים כמו הנשיאים תיאודור רוזוולט וודרו וילסון, שר החוץ היווני פוליטיס ומדינאים בריטים כמו לורד ססיל, נוויל צ'מברלין, הרברט סמואל ווינסטון צ'רצ'יל, אם להזכיר רק אחדים, עשו שימוש במונחים "בית לאומי" ו"מדינה" לסירוגין.

אין ספור מסמכים בריטיים מן התקופה מציעים פרשנות דומה. ראה ככלל פרידמן, *The Question of Palestine*.

47. ראויה לציון למשל העובדה כי נדחו על הסף טיוטות חלופיות כמו: "Reconstitution of Palestine as the Jewish national home". הספר הלבן הבריטי משנת 1939, שהגביל את ההגירה היהודית לפלשתינה, ביקש לערער על הרעיון שהצהרת בלפור שקלה מדינה יהודית, על אף ההודאה כי ההצהרה בוודאי לא הוציאה מכלל חשבון תוצאה כזאת.

48. הבנה של הצהרת בלפור – כמזמנת הזדמנות מדינית למדינה יהודית בעתיד – מצטיירת למשל מהערוותיהם של לורד בלפור ושל חברו לממשלה לוי ג'ורג'. בפגישת הממשלה הסביר בלפור שהצהרה "לא בהכרח כללה את כינונה המוקדם של מדינה יהודית, השתלשלות שאמורה הייתה להתפתח בהדרגה בהתאם לחוקים הרגילים של אבולוציה מדינית". ג'ורג' העיר לימים שלו היהודים "היו נענים להזדמנות שנקרתה בדרכם מרעיון הבית הלאומי והיו הופכים לרוב מכריע של התושבים, פלסטיין הייתה הופכת לחבר עמים יהודי", ראה ככלל פרידמן, *The Question of Palestine*.

49. החלטת סן רמו (25 באפריל, 1920), הודפס מחדש בכתובת: <http://www.cfr.org/israel/san-remo-resolution/p15248>

50. בעוד שהמועצה התייחסה למנדט כחוקי אפקטיבית מיד עם החלתו, נטען כי מההיבט המשפטי הוא נכנס לתוקף בד בבד עם החלתה של אמנת לוזאן ב-1924. הודות לאמנה זו ויתרה תורכיה רשמית על כל טריטוריה מעבר לגבולותיה החדשים וסללה את הדרך ליישומה החוקי של המנדט ולהכרה בתורכיה כמדינה היורשת לאימפריה העות'מנית.

51. לפידות והירש, *The Arab-Israeli Conflict*, עמ' 25. השימוש במונח לשחזור או להקים מחדש "reconstituting" הוא משמעותי ומצביע על כוונה ברורה לאפשר את החלתה מחדש של הריבונות היהודית.

52. שם. ראה סעיפים 6, 7, ו-22 בהתאמה.

53. היוצא מן הכלל המצוטט בדרך כלל הוא זה של האמיר פייסל, שייצג את המשלחת הערבית בוועידת השלום ב-1919 והודיע על תמיכתו בהצהרת בלפור ואהדתו לציונות, הן לפני והן אחרי הוועידה. בהסכם שהושג עם חיים ויצמן, שפעל מטעמה של ההסתדרות הציונית, אישש פייסל בכתב את תמיכתו זו כל עוד תכובד תביעתו לעצמאות ערבית בשטחים אחרים. ראה לפידות והירש, *The Arab-Israeli Conflict*, עמ' 21.

54. כשהעצימה ההתנגדות הערבית לציונות, הנפיקו הבריטים סדרה של ניירות לבנים שבהם הוערכה מחדש מחויבותם להצהרת בלפור ולתנאי המנדט, והם ביקשו להגביל את ההגירה היהודית לפלשתינה. בין אלה, המרחיק לכת ביותר הונפק ב-1939; ראה צ'רלס סמית', *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, מהדורה שנייה (Boston: St. Martin's, 2010), עמ' 161.

55. הוועדה, שהוקמה כדי לבחון את צורכי ההגירה של יהודים בציר מדינות הכיבוש לשעבר, המליצה, בין היתר, שלא להפוך את פלשתינה למדינה ערבית או יהודית. ראה ג'ון נורטון מור (עורך) *The Arab-Israeli Conflict: Documents* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1974), עמ' 243–253.

56. ועדה אחרת, ועדת וודהד, שהוקמה בשנת 1938 בעקבות כישלון ועדת פיל לדכא את ההתקוממות הערבית, אף היא המליצה על חלוקה אך הציעה שרק כחמישה אחוז משטח פלסטיין (1,250 קמ"ר) יישמרו עבור המדינה היהודית.

57. כפי שהודפס מחדש אצל מור, *The Arab-Israeli Conflict*, עמ' 150, 181-183.
58. דוח אונסקופ הוכן בתוך תקופה של שלושה חודשים אך הוחרם על ידי המועצה הערבית העליונה. דוח הרוב של הוועדה בעד החלוקה אומץ על ידי שבעה חברים ויצר את התשתית להחלטת החלוקה של העצרת הכללית של האו"ם שהתקבלה מאוחר יותר. דו"ח מיעוט של שלושה חברים המליץ על כינונה של מדינה פדרלית. המלצתה של המועצה הערבית העליונה לכוון מדינה ערבית אוניטרית לא התקבלה על ידי איש מחברי אונסקופ.
59. האו"ם, *Report of the United Nations Special Committee on Palestine (1947)*, UN Doc. A/364, סעיפים 145-153.
60. הדבר כלל לא רק מחויבות להבטיח זכויות אזרחיות ודתיות של תושביה הלא-יהודים של פלשתינה, אלא גם מחלוקת לא פתורה בשאלה אם ניתנה הבטחה מקבילה על ידי בריטניה ולפיה פלשתינה תיכלל במסגרת השטחים העות'מנים שיועזו לעצמאות ערבית. דוח אונסקופ לא יישב את שאלת "ההבטחה הכפולה" אך הסיק ש"אין בסיס להטיל ספק בתקפותו של המנדט מן הטעמים שהעלו המדינות הערביות". שם, סעיף 179.
61. שם, פרק IV, המלצה II, חלק ראשון, סעיף 1.
62. ראה למשל את הצהרתו של נציג אורוגואי: "אנחנו סבורים שהפתרון המומלץ, שלפיו תינתן לעם היהודי טריטוריה משלו, מהווה ניצחון על כל מעשי האפליה הגזעית שבאמצעותם נעשה ניסיון ליצור גזע-על... מדוע הכרחי להקים מדינה יהודית? בדיוק כדי לשים קץ לצורה זאת של אפליה וניכור, אותה רדיפה של חלק מן האנושות." האו"ם, הצהרה של שגריר אורוגואי (1947) UN Doc. A/2/PV.124 UN GAOR, 2nd Sess., 124th Mtg. צירים ממדינות רבות אחרות הצהירו הצהרות דומות במהלך הדיון בזכות הצורך לתת ביטוי לזכויות הלאומיות של יהודים וערבים; ראה למשל, הצהרות של נציגיהן של ברית המועצות, פולין וצ'כוסלובקיה (שייצגה את ממשלתו של תומאש מסריק לפני ההפיכה הקומוניסטית).
63. כפי שנדפס מחדש במחלקה לענייני המשא ומתן של אש"ף, הצהרת העצמאות הפלסטינית (15 בנובמבר, 1988), בכתובת:
<http://www.nad-plo.org/einside.php?id=29>
64. האו"ם, נאום היושב ראש יאסר ערפאת בפני העצרת הכללית של האו"ם (13 בדצמבר, 1988), UN Doc. A/43/PV.78 (1988).
65. משרד החוץ הישראלי, "נאום של ד"ר חאדר עבד אל שאפי", 1 בנובמבר, 1991, בכתובת:
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Peace%20Process/1991/>
66. ג'רום סגל, "הכרזת העצמאות של 1988", *הארץ*, 27 בנובמבר, 2009, בכתובת:
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/the-1988-declaration-of-independence-1.3292>
67. משרד החוץ הישראלי, "האמנה הלאומית הפלסטינית", 17 ביולי, 1968, סעיף 19, בכתובת:
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/The+Palestinian+National+Charter.htm>
68. משרד החוץ הישראלי, "חלופת מכתבים בין ראש הממשלה רבין והיושב ראש ערפאת", 10-9 בספטמבר, 1993, בכתובת:
<http://www.mfa.gov.il/mfa/peace%20process/reference%20documents/>
69. כפי שנדפס מחדש בתוך: דניס רוס, *The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004), עמ' 804.

70. המחלקה לענייני משא ומתן של אש"ף, "הערות ושאלות של צוות המשא ומתן הפלסטיני לעניין ההצעה האמריקאית", 1 בינואר, 2001, בכתובת:
<http://www.nad-plo.org/etemplate.php?id=98>
71. יאסר ערפאת ["חזון השלום הפלסטיני"] "The Palestinian Vision of Peace" מדור דעות, *New York Times*, 3 בפברואר, 2002, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2002/02/03/opinion/the-palestinian-vision-of-peace.html?pagewanted=all&src=pm>
72. דוד לנדאו ועקיבא אלדר, "מדינה יהודית? 'בהחלט', ריאיון הארץ עם יאסר ערפאת", *הארץ*, 18 ביוני, 2004.
73. ראה למשל, *Jerusalem Post*, "PA Won't Recognize Israel as a Jewish State," [הרשות הפלסטינית לא תכיר בישראל כמדינה יהודית"], 8 בספטמבר, 2010, בכתובת:
<http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=187559>
74. ראה למשל דבריו של היושב ראש עבאס למרכז ס' דניאל אברהם לשלום במזרח התיכון מיום 9 ביוני, 2010 (התמליל ברשומות המחבר): "איש אינו מכחיש את ההיסטוריה היהודית במזרח התיכון. שלישי מהקוראן הקדוש שלנו עוסק ביהודים במזרח התיכון, באזור הזה. אף אחד, לפחות לא מצדנו, אינו מכחיש שהיהודים היו בפלשתינה, ונהיו במזרח התיכון".
75. ראה למשל ריאיון עם אבו מאזן, **מעריב**, 24 במרץ, 2006. דבריו של בכיר אש"ף יאסר עבד רבו, ולפיהם אש"ף יכיר בישראל על פי כל נוסחה שתציע ארצות הברית בתמורה למדינה פלסטינית לאורך קווי 1967, זכו לגינויים נרחבים על ידי דוברים ערבים ופלסטינים. ראה ח'אלד אבו טועמה והרב קינון ["בכיר באש"ף זוכה לביקורת בגין נכונות להכיר בישראל"] *Jerusalem Post*, "PA Official Criticized for Willingness to Recognize Israel," 13 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=191266>
76. משרד ראש הממשלה, "דבריו של ראש הממשלה נתניהו בפתח ישיבת הממשלה השבועית", 12 בספטמבר, 2010, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Cabinet/2010/09/govmes120910.htm>
 שים לב לנוסח הבא במיוחד: "לדאבוני, נותר לי עוד לשמוע מהפלסטינים את הביטוי 'שתי מדינות לשני עמים'. אני שומע אותם אומרים 'שתי מדינות' אבל אינני שומע אותם מכירים בשתי מדינות לשני עמים".
77. מחלקת המדינה של ארצות הברית, "תדרוך של השליח המיוחד לשלום במזרח התיכון ג'ורג' מיטשל על שיחות השלום במזרח התיכון", 2 בספטמבר, 2010, בכתובת:
<http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/146750.htm>
 מיטשל חזר והדגיש שתנאים אלה סוכמו על ידי שני המנהיגים בתדרוך בהמשך מיום 15 בספטמבר, 2010. ראה, US Department of State, "Briefing on Israeli-Palestinian Peace Talks", בכתובת:
<http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/147206.htm>
78. כפי שנדפס מחדש באתר בית הספר למשפט של אוניברסיטת ייל ["מזכיר המדינה קולין ל' פאול: דברים במרכז מקונן למנהיגות מדינית"], [Secretary Colin L. Powell: Remarks at the McConnell Center for Political Leadership], 19 בנובמבר, 2001, בכתובת:
http://avalon.law.yale.edu/sept11/powell_brief39.asp

79. ראה למשל אייפאק ["דבריה של מזכירת המדינה קונדולیزה רייס"] AIPAC, "Secretary of State Condoleezza Rice," ועידת המדיניות של אייפאק, 3 ביוני, 2008, בכתובת:
http://www.aipac.org/~media/Publications/Policy%20and%20Politics/Speeches%20and%20Interviews/Speeches%20by%20Policymakers/2008/06/PC_08_Rice.pdf
80. ראה למשל *New York Times* ["טקסט מדבריו של בוש בוועידת אנאפוליס"], "Text of Bush's Remarks at Annapolis Conference", 27 בנובמבר, 2007, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2007/11/27/world/middleeast/27cnd-prexytext.html>
81. משרד החוץ הישראלי, "חלופת מכתבים בין ראש הממשלה שרון והנשיא בוש", 14 באפריל, 2004, בכתובת:
<http://www.mfa.gov.il/mfa/peace%20process/reference%20documents/>
82. ראה לדוגמה מחלקת המדינה האמריקאית ["המזכירה קלינטון עם סגן הנשיא ג'ו ביידן מבשרים על מינויו של שליו השלום המיוחד למזרח התיכון ג'ורג' מיטשל והנציג המיוחד לאפגניסטן ולפקיסטן ריצ'רד הולברוק"] "Secretary Clinton with Vice President Joe Biden Announce Appointment of Special Envoy for Middle East Peace George Mitchell and Special Representative for Afghanistan and Pakistan Richard Holbrooke", 22 בינואר, 2009, בכתובת:
<http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/01/115297.htm>
83. הבית הלבן, משרד מזכיר העיתונות ["דבריו של הנשיא לעצרת הכללית של האו"ם"], "Remarks by the President to the United Nations General Assembly", 23 בספטמבר, 2010, בכתובת:
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/09/23/remarks-president-united-nations-general-assembly>
באופן מיוחד אמר הנשיא את הדברים הבאים: "אחרי אלפי שנים, יהודים וערבים אינם זרים בארץ זוהי. אחרי שישים שנה בקהילת העמים, קיומה של ישראל אינו יכול להיות נושא לדיון. ישראל היא מדינה ריבונית, והמולדת ההיסטורית של העם היהודי". ראה גם אייפאק ["הסנטור ברק אובמה: ועידת המדיניות של אייפאק"], AIPAC, "Senator Barak Obama: AIPAC Policy Conference", 4 ביוני, 2008, בכתובת:
http://www.aipac.org/~media/Publications/Policy%20and%20Politics/Speeches%20and%20Interviews/Speeches%20by%20Policymakers/2008/06/PC_08_Obama.pdf
שם אמר אובמה כי "כל הסכם עם העם הפלסטיני חייב לשמר את זהותה של ישראל כמדינה יהודית".
84. מחלקת המדינה של ארצות הברית, תדרוך יומי לעיתונות, 12 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2010/10/149329.htm>
85. שגרירות צרפת לישראל: "נאומו של מ' ניקולה סרקוזי, נשיא הרפובליקה, לכנסת", 23 ביוני, 2008, בכתובת:
<http://www.ambafrance-il.org/Speech-by-M-Nicholas-Sarkozy.html>
86. הכנסת, "נאומה של הקנצלרית אנגלה מרקל לכנסת בירושלים", 18 במרץ, 2008.
87. ממשלת איטליה, "נאום ראש הממשלה לכנסת" (באיטלקית), 3 בפברואר, 2010, בכתובת:
http://www.knesset.governo.it/Presidente?Interventi/testo_int.asp?d=55084
88. ידידי ישראל, בכתובת:
<http://www.friendsofisraelinitiative.org/about-welcome.php>

89. המועצה של האיחוד האירופי, *Agreed Conclusions of the Ninth Euro-Mediterranean Meeting of Ministers of Foreign Affairs* (ליסבון, 6 בנובמבר, 2007), בכתובת:
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/96969.pdf
90. מרכז הניטור האירופי על גזענות ושנאת זרים ["הגדרות עבודה של אנטישמיות"], "Working Definitions of Anti-Semitism", בכתובת:
<http://fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/AS/AS-WorkingDefinition-draft.pdf>
91. האו"ם ["דברי המזכ"ל קופי אנאן"] (2006), "Remarks of UN Secretary General Kofi Annan," UN Doc.S/PV.5584.
92. ראה למשל איזבל קירשנר ["עבאס מסרב לכנות את ישראל מדינה יהודית"], *Abbas Rejects Calling Israel Jewish State*, *New York Times*, 28 באפריל, 2009, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2009/04/28/world/middleeast/28mideast.html>
 במילים של עבאס: "אין זה מתפקידי לספק תיאור של המדינה. קראו לעצמכם הרפובליקה הסוציאליסטית העברית – זה לא ענייני".
93. ראה למשל חיים גנז, "הכרה ערבית במדינה יהודית", *הארץ*, 26 ביולי, 2009, בכתובת:
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/arab-recognition-of-a-jewish-state-1.280731>
 שמעון שמי, "לא מפיחם אנו חיים", *הארץ*, 17 באוגוסט, 2009, בכתובת:
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/ask-mustafa-khalil-1.282123>
 יונתן תובל ["הכרה שישראל אינה זקוקה לה"], *New York Times*, 13 במאי, 2009, בכתובת:
<http://www.nytimes.com/2009/05/13/opinion/13iht-edtoulval.html>
94. משרד החוץ הישראלי, "דברים לכנסת מפי ראש הממשלה בגין במעמד הצגת ממשלתו", 20 ביוני, 1977, בכתובת:
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign%20Relations/Israels%20Foreign%20Relations%20since%201947/1977-1979/1%20Statement%20to%20the%20Knesset%20by%20Prime%20Minister%20Begin>
95. שלמה אבינרי, "העמדה הפלסטינית חשובה", *הארץ*, 20 באוגוסט, 2009, בכתובת:
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/the-palestinian-position-is-important-1.282294>
96. ברי רובין ["מדוע הכרה בישראל כמדינה יהודית היא דרישה ראשונית לשלום הישראלי-פלסטיני"], *Palestinian Peace*, 31 באוגוסט, 2009, בכתובת:
<http://www.gloria-center.org/2009/08/prime-requirement/>
97. אבינרי, "העמדה הפלסטינית", הערה 95 לעיל.
98. רות גביוזן, "בין דה-לגיטימציה לביקורת", *הארץ*, 3 באוגוסט, 2009, בכתובת:
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/between-delegitimization-and-criticism-1.281143>
99. משרד החוץ הישראלי, "חליפת מכתבים", 14 באפריל, 2004.
100. ציפי לבני, נאום בפני העצרת הכללית של האו"ם, 20 בספטמבר, 2006, בכתובת:
<http://www.un.org/webcast/ga/61/pdfs/israel-e.pdf>
101. מכון ראות, "אתגר הדעה-לגיטימציה", הערה 28 לעיל.

102. לדוגמה של טיעון זה בהקשר הישראלי הנוכחי, ראה ג'דא רינאווי-זועבי (עורכת), *The Future Vision of the Palestinian Arabs in Israel 2006* (Nazareth: National Committee for the Heads of Arab Local Authorities), בכתובת:
<http://www.adalah.org/newsletter/eng/dec06/tasawor-motaqbali.pdf>
 שים לב לניסוח הבא במיוחד: "הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית וניצול הדמוקרטיה בשירות יהודיותה מדייר אותנו, ויוצר מתח בינו ובין טבעה ומהותה של המדינה".
103. ראה פרק 3 במאמר זה.
104. חלידי, "מתכון לעוינות", הערה 3 לעיל.
105. ["מובראק: ישראל ביטלה את עסקת שליט ברגע האחרון"], "Mubarak: Israel cancelled", "Shalit Deal at last minute", 10 ביולי, 2009, בכתובת:
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3744430,00.html>
106. האו"ם, UN Doc.A/RES/181 (II) (1947).
107. זאב ז'בוטינסקי *The Jewish War Front* (London: G.Allen & Unwin, 1940), עמ' 47. הטיטה כללה למשל מעמד שווה לשונות העברית והערבית, תנאי לכך שראשות הממשלה וסגנות ראשות הממשלה יחולקו בין מנהיגים יהודים וערבים, ואוטונומיה תרבותית נרחבת.
108. זאב ז'בוטינסקי, "What the Zionist Revisionists Want", בתוך: *The Jew in the Modern World: A Documentary History*, פאול ר' מנדספלור ויהודה ריינהרץ (עורכים) (New York: Oxford University Press, 1980), עמ' 462.
109. הכרזה על הקמת מדינת ישראל, עמ' 3.
110. להערכה כללית על הישגיה של ישראל ראה למשל יעקובסון ורובינשטיין, *Israel and the Family of Nations*, עמ' 97-123.
111. בעוד שקיימים פערם משמעותיים בין הרווחה והמעורבות הפוליטית של ערבים ויהודים בישראל, הקהילה הערבית הפלסטינית נהנית ממידה ניכרת של אוטונומיה לשונית, דתית, תרבותית וחינוכית בסמכות חקיקה. ראה ככלל ועדת האו"ם לביעור האפליה הגזעית, "הערות סיכום על הדוח שהגישה ישראל" (UN Doc. CERD/C/IDR/CO/13 (2007); שים לב במיוחד: "המועצה מקדמת בברכה את ההצהרה של המשלחת שלפיה אופייה היהודי של המדינה אינו מתיר לה להפלות בין אזרחיה... הוועדה ממליצה שמצד המדינה תהיה ערובה לכך כי הגדרתה של ישראל כמדינת-לאום יהודי לא תוביל לבידול שיטתי כלשהו, להדרה, להגבלה או למשוא פנים המבוססים על גזע, צבע, מוצא לאומי או אתני, במימוש זכויות האדם".
112. משרד ראש הממשלה, "בישיבת הממשלה השבועית", 21 ביוני, 2009, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Cabinet/2009/06/govmes210609.htm>
 ראה גם משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה נתניהו בפתיחת מושב החורף של הכנסת", 11 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/PMSpeaks/speechknesset111010.htm>
 שבמהלכו ציין ראש הממשלה: "מדינת ישראל הינה על כן, גם מדינת הלאום של העם היהודי ומדינה דמוקרטית לכל אזרחיה, יהודים ולא יהודים כאחד, הנהנים משוויון זכויות מלא". מעניין לציין שנקודה זו גם באה לידי ביטוי בתפיסת הביטחון הלאומי האמריקאית ממאי 2010. לראשונה ניסחה ארצות הברית את תמיכתה בישראל כמדינה יהודית במונחים

- WhiteHouse.gov ראה "ל"ביטחון אמיתי, קבלה וזכויות לכל הישראלים"; עמ' 26. בכתובת:
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
113. **עאדל קעדאן נ' מינהל מקרקעי ישראל**, בג"ץ 6698/95, סעיף 31, בכתובת:
http://elyon1.court.gov.il/files_eng/95/980/066/a14/95066980.a14.htm
114. לזכויות אלה, כפי שהן מנוסחות בהקשר האירופי, ראה מועצת אירופה, Framework Convention for the Protection of National Minorities (שטרסבורג, 1995), בכתובת:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157/htm>
115. רות גביון, "The Jewish State: A Justification" בתוך: *New Essays on Zionism*, דוד חזוני, יורם חזוני ומיכאל אורן (עורכים) (ירושלים: הוצאת מרכז שלם, 2006), עמ' 3, 17 (העמודים מתייחסים לגרסה האנגלית של הספר; ראה גם גרסה עברית).
116. שם, עמ' 28.
117. ראה למשל, סלמן מצאלחה, "מסעדה יהודית ודמוקרטית", **הארץ**, 9 באוגוסט, 2010, בכתובת: <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1215863>; ראה גם שלמה אבינרי, "עם פלסטיני כן, עם יהודי לא?", **הארץ**, 13 באוגוסט, 2010, בכתובת:
<http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1216548>
118. חטיב, "נתניהו מטיל מכשולים", ראו הערה 3 לעיל.
119. גביון, "The Jewish State", עמ' 19.
120. ראה למשל, טוני יודט, 50 *New York Review of Books*, "Israel: The Alternative", מס' 16 (23 באוקטובר, 2003).
121. **יעקובסון**, "Jewish People and the Jewish State"; ראה גם **יעקובסון ורובינשטיין**, *Israel and the Family of Nations*, עמ' 97-123.
122. הדוגמאות המובאות לקוחות מתוך **יעקובסון**, "Jewish Peoplehood and the Jewish State".
123. שם.
124. אמנון רובינשטיין, "Zionism: A Deviant Nationalism?" בתוך: *New Essays on Zionism*, דוד חזוני, יורם חזוני ומיכאל אורן (עורכים) (ירושלים: הוצאת מרכז שלם, 2006), עמ' 116-124 (העמודים מתייחסים לגרסה האנגלית של הספר; ראה גם גרסה עברית).
125. מועצת אירופה, הנציבות האירופית לדמוקרטיה דרך חוק (ועדת ונציה), Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State (שטרסבורג, 16 באוקטובר, 2001).
126. חוקת לבנון, 23 במאי, 1926.
127. ממשלת מצרים, *Egypt Constitution*, בכתובת:
<http://www.egypt.gov.eg/english/laws/constitution/default.aspx>
128. *Constitution of the Kingdom of Bahrain* (14 בפברואר, 2002), בכתובת:
<http://www.constitutionnet.org/files/Bahrain%20Constitution.pdf>
129. כפי שנדפס מחדש בתוך נתן ג' בראון, *Third Draft Constitution for a Palestinian State: Translation and Commentary* (רמאללה: המכון הפלסטיני לחקר מדיניות וסקרים, אוקטובר

- 2003), בכתובת:
<http://www.pcpsr.org/domestic/2003/nbrowne.pdf>
130. *Jerusalem Post*, "PA Won't Recognize Israel as Jewish State" [הרשות הפלסטינית לא תכיר בישראל כמדינה יהודית"], 8 בספטמבר, 2010, בכתובת:
<http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=187559>
ראה גם גלן קסלר, "Defining 'Jewish' State", שמצטט את שגריר אש"ף לארצות הברית: "אנו רואים בכך תמרון מדיני של הישראלים שנועד להקדים ולשפוט מראש את תוצאות הנושאים שיידונו במעמד הקבע".
131. משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה בנימין נתניהו במרכז בגין-סאדאת באוניברסיטת בר-אילן", 14 ביוני, 2009, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Speeches/2009/06/speechbarilan140609.htm>
132. ראה פרק 3 של מאמר זה.
133. משרד ראש הממשלה, "בישיבת הממשלה השבועית". ראה גם, משרד ראש הממשלה, "נאום ראש הממשלה נתניהו בפתיחת מושב החורף של הכנסת", 11 באוקטובר, 2010, בכתובת:
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Archive/Speeches/2010/10/speechkneset111010.htm>
שבו הבהיר נתניהו את עמדתו: "איני עומד על כך שהכרה זו תשרת כתנאי מוקדם לשיחות. אנחנו נמשיך במשא ומתן בכל מקרה, וללא תנאים". ראוי לציין, אף על פי כן, שכריכת ההכרה עם הארכת תוקף המורטוריום על ההתנחלויות במקום עם הסכם סופי מסבכת באופן ניכר את החזרה לשיחות המשא ומתן מהזוית הפלסטינית.
134. ההקשר הנוכחי שונה מזה שהיה קיים בעת חלופת מכתבי ההכרה בין ישראל לאש"ף שקדמה להצהרת העקרונות מ-1993. במוקד העניין במקרה הקודם עמדה ההכרה ההדדית בלגיטימיות של כל צד כבן שיח במשא ומתן לשלום. לעומת זאת, ההכרה בזכויות ההגדרה העצמית, נשוא הדיון הנוכחי, נוגעת ישירות בסוגיות הליבה שבמחלוקת, וליתר דיוק סוגיית הפליטים והתנאים לכינונה של מדינה פלסטינית.
135. חלידי ["מתכון לעוינות", הערה 3 לעיל] "A Recipe for Resentment". דוברי חמאס העלו תביעה דומה ולפיה הכרה בישראל כמדינה יהודית כמוה כהכרה באדמה כיהודית, וכך נשללת מן הפלסטינים תביעתם ההיסטורית. אשר לטענה לפיה הכרה משמעותה הכחשה של הנרטיב הפלסטיני ההיסטורי, אין כל רמז לכך בהכרה הדדית של זכויות ההגדרה העצמית של יהודים או פלסטינים. אני אסיר תודה לאהוד יערי ששיתף אותי בנקודה זו.
136. לסקירת הדמיון והשוני בין ישראל למקרים אחרים, ראה יעקובסון ורובינשטיין, *Israel and the Family of Nations*, עמ' 141-191.
137. המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, Middle East Media Research Institute, "נשיא איראן אחמדינג'ד שב וקורא להשמדתה של ישראל", דיווח מיוחד מס' 2826, 25 בפברואר, 2010, בכתובת:
<http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/3997.htm>
אחמדינג'ד צוטט כדלהלן: "מזרח תיכון ללא ציונות הוא הבטחה שממית... הזמן עומד לצדם של עמי האזור. הישות הציונית קרבה לסף כליה. סיבת קיומה הסתיימה, ודרכה היא דרך ללא מוצא".
138. ראה למשל *Washington Post*, "Q & A: Said Hassn Nasrallah What Hezbollah Will Do", 20 בפברואר, 2000, בכתובת:

<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/2000-02/20/003r-022000-idx.html>
מנהיג חזבאללה אמר את הדברים הבאים: "אני מתנגד לכל פיוס עם ישראל. אני אפילו איני מכיר בנוכחותה של מדינה שנקראת 'ישראל'. אני רואה בנוכחותה אי־צדק ואי־חוקיות. על כן, אם לבנון תגיע להסכם שלום עם ישראל ותביא הסכם זה לבית המחוקקים נציגנו ידחו אותו; חזבאללה מסרב בעיקרון לכל פיוס עם ישראל".

139. בעוד שישראל הכירה באש"ף כנציגו הלגיטימי של העם הפלסטיני בחליפת המכתבים מ־1993, ושני הצדדים התחייבו באופן כללי להכיר "בזכויות הלגיטימיות והמדיניות ההדדיות" (ראה למשל את דברי ההקדמה להסכם הביניים הישראלי-פלסטיני בכתובת: <http://www.mfa.gov.il/peace+process/guide+to+the+peace+process/the+Israeli-palestinian+interim+agreement.htm> עד היום שום הסכם ישראלי-פלסטיני לא שילב בתוכו הכרה הדדית מפורשת בזכויות ההגדרה העצמית הלאומיות של העם הפלסטיני והעם היהודי.

140. האו"ם, "Statement by Middle East Quarter", 24 בספטמבר, 2009, בכתובת: <http://www.un.org/News/Press/docs/2009/sg2155.doc/htm>

141. הנושא טופל במסגרת מאמצים במסלול שני. יזמת ג'נבה – הניסיון הלא רשמי של נושאים ונוותנים לשעבר, ישראלים ופלסטינים, לנסח דגם של הסכם שלום ישראלי-פלסטיני – היא הקרובה ביותר לגישה שהועלתה כאן (חרף חסרונותיה). בדברי ההקדמה, מסמך ג'נבה מציין "הכרה בזכות העם היהודי למדינה והכרה בזכות העם הפלסטיני למדינה, ללא פגיעה בזכויות השוות של אזרחי שני הצדדים בהתאמה"; ראה יזמת ג'נבה, "The Geneva Accord: A Model Israeli-Palestinian Peace Agreement" בכתובת:

<http://www.geneva-accord.org/mainmenu/english>

באורח דומה, בהסכם "המפקד הלאומי" שלהם, עמי איילון וסרי נוסייבה אמצו נוסח לפיו "שני הצדדים יצהירו שפלסטין היא מדינתו הבלעדית של העם הפלסטיני וישראל היא מדינתו הבלעדית של העם היהודי". ראה, "The Ayalon-Nusseibeh Plan: The Jewish Virtual Library, 'People's Choice', בכתובת:

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/peoplesvoiceplan.html>

פרסומים נוספים שראו אור במרכז מציל"ה:

מגמות דמוגרפיות בישראל

מאת: עוזי רבהון וגלעד מלאך (2008)

שישים שנה להחלטת כ"ט בנובמבר 1947 – החלטת החלוקה

והמחלוקת סביבה: עיונים ומקורות

עורכת: רות גבזון (2009)

התמודדות עם הגירה גלובלית – מתווה למדיניות הגירה לישראל

מאת: שלמה אבינרי, אמנון רובינשטיין וליאב אורגד (2009)

שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידאולוגיה, הצדקה

מאת: רות גבזון (2009)

בחירות אזוריות בישראל

מאת: ניר אטמור, יצחק בננסון, אברהם דיסקין וולד חרבש (2009)

פרסום משותף למכון ון ליר בירושלים ומרכז מציל"ה

שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל

מאת: יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי (2010)